

Kulturna baština bosanskih Hrvata na primjeru župe Tolisa: mogućnosti i perspektive digitalnog sazrijevanja

Oršolić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:177544>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PRIJEDIPLOMSKI STUDIJ KULTURA, MEDIJI I
MENADŽMENT

LUCIJA ORŠOLIĆ

**KULTURNA BAŠTINA BOSANSKIH HRVATA NA
PRIMJERU ŽUPE TOLISA: MOGUĆNOSTI I
PERSPEKTIVE DIGITALNOG SAZRIJEVANJA**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR:

doc. dr. sc. Hrvoje Mesić

Osijek, 2024.

Sažetak

Rad se bavi analizom kulturne baštine Hrvata u Bosni i Hercegovini, ali s fokusom na župu Tolisa. Cilj je istražiti stanje, izazove i mogućnosti digitalizacije kulturnih dobara u ovom području s naglaskom na očuvanje i promociju kroz digitalne tehnologije. Glavni postupci uključuju analizu povijesnih izvora i pregled postojećih profesionalnih i amaterskih projekata digitalizacije.

Rezultati pokazuju da, iako je do sada postignut značajan napredak u digitalizaciji, postoje brojne prepreke uključujući nedostatak financijskih sredstava i stručnog osoblja. Kroz primjer župe Tolisa rad ilustrira kako su specifični kulturni sadržaji kao što su matične knjige, dokumenti, lokalni običaji i tradicije već digitalizirani ili su u procesu digitalizacije, ali je potrebno sustavno i profesionalnije pristupiti tom procesu kako bi se osigurala dugoročna očuvanost. Rad naglašava važnost suradnje s međunarodnim institucijama za digitalizaciju, što bi moglo olakšati pristup resursima i stručnom znanju.

Zaključci sugeriraju da digitalizacija kulturne baštine u Bosni i Hercegovini, a posebno u hrvatskim zajednicama, predstavlja bitnu strategiju za očuvanje identiteta i kulturne autonomije. Predlaže se nastavak i proširenje postojećih projekata, kao i aktivno uključivanje lokalnih zajednica i međunarodnih partnera kako bi se osigurao održiv razvoj digitalnog očuvanja baštine. Digitalizacija, iako izazovna, nudi nebrojene mogućnosti za promociju kulture, obrazovanje mlađih generacija i jačanje kulturnog identiteta u današnjem digitalnom dobu.

Ključne riječi: kulturna baština, digitalizacija, župa Tolisa, očuvanje kulture

Abstract

The paper deals with the analysis of the cultural heritage of Croats in Bosnia and Herzegovina with a focus on the parish of Tolisa. The goal is to investigate the state, challenges and possibilities of digitization of cultural assets in this area with an emphasis on preservation and promotion through digital technologies. The main methods include the analysis of historical sources and a review of existing professional and amateur digitization projects.

The results show that, although significant progress has been made so far in the digitization, there are numerous obstacles, including a lack of financial resources and professional staff. Through the example of the parish of Tolisa, the paper illustrates how specific cultural contents, such as registers, documents, local customs and traditions have already been digitized or are in the process of digitalization, but it is necessary to approach this process more systematically and professionally in order to ensure long-term preservation. The paper also highlights the importance of cooperation with international digitization institutions, which could facilitate access to resources and expertise.

The conclusions suggest that the digitization of cultural heritage in Bosnia and Herzegovina, and especially in Croatian communities, represents an important strategy for preserving identity and cultural autonomy. It is suggested to continue and expand the existing projects, as well as the active involvement of local communities and international partners in order to ensure the sustainable development of digital heritage preservation. Digitization, although challenging, offers countless opportunities for the promotion of culture, the education of younger generations and the strengthening of cultural identity in today's digital age.

Key words: cultural heritage, digitization, Tolisa parish, cultural preservation

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Lucija Oršolić potvrđujem da je moj završni rad
diplomski/završni
pod naslovom Kulturna baština bosanskih Hrvata na primjeru župe Tolisa: mogućnosti i
perspektive digitalnog sazrijevanja
te mentorstvom doc. dr. sc. Hrvoja Mesića

rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, 16. 9. 2024.

Potpis

Lucija Oršolić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Definicije pojmova.....	2
3. Digitalizacija	8
4. Hrvati u Bosni i Hercegovini	12
5. Tolisa – samostan i župa Uznesenja Blažene Djevice Marije	14
6. Projekti digitalizacije na prostoru župe Tolisa	18
6.1. Digitalizacija u samostanu Tolisa.....	18
6.2. Portal <i>tolisa.info</i>	21
6.3. Blog <i>Selo Matiči</i>	30
6.4. YouTube kanal <i>Posavina u srcu</i>	35
7. Zaključak	37
Literatura.....	39

1. Uvod

U ovome radu istražuje se značaj digitalizacije kulturne baštine Hrvata u Bosni i Hercegovini s posebnim naglaskom na župu Tolisa. Predmet ovog istraživanja je sagledavanje stanja i perspektiva digitalizacije kulturnih dobara unutar jedne lokalne zajednice te analiza mogućnosti za očuvanje i promociju kulturnog nasljeđa kroz suvremene digitalne platforme. Problem koji se obrađuje odnosi se na izazove i potencijale koji prate digitalizaciju kulturne baštine u kontekstu bosanskih Hrvata s naglaskom na materijalne i nematerijalne aspekte ove baštine.

Pojam kulturne baštine u radu obuhvaća širok spektar materijalnih i nematerijalnih dobara, uključujući povijesne dokumente, umjetnička djela, arhitektonske spomenike, ali i običaje, jezik i tradiciju koji su duboko ukorijenjeni u identitetu bosanskih Hrvata. Digitalizacija se definira kao proces pretvaranja ovih dobara u digitalni format s ciljem očuvanja lakšeg pristupa i širenja svijesti o njihovoj važnosti. Rad je kombinacija teorijskog i praktičnog pristupa. Teorijski dio bavi se pojmovnim okvirom, dok praktični dio uključuje konkretne primjere i prijedloge za unaprjeđenje digitalizacijskih napora.

Rad je strukturiran u nekoliko ključnih dijelova. U uvodnom se dijelu definiraju temeljni pojmovi kulture, kulturne baštine i digitalizacije. Drugi dio rada donosi povijesni pregled kulturne baštine župe Tolisa uključujući analizu važnih povijesnih i kulturnih objekata. Treći dio rada fokusira se na digitalizaciju i uključuje studije slučaja kao što su portal *tolisa.info*, blog *Selo Matići* i YouTube kanal *Posavina u srcu*, koji predstavljaju različite pristupe digitalnom očuvanju i promociji kulturne baštine. Završni dio rada donosi preporuke za buduće projekte i zaključke o značaju digitalizacije za očuvanje kulturne baštine bosanskih Hrvata.

Odabir teme rezultat je prepoznavanja sve većeg značaja digitalizacije u suvremenom društvu, posebice u kontekstu očuvanja kulturnog identiteta manjih i specifičnih zajednica poput bosanskih Hrvata župe Tolisa. Digitalne tehnologije pružaju nove mogućnosti za očuvanje i promicanje kulturne baštine, ali istovremeno otvaraju i nova pitanja vezana uz autorska prava, tehnološke standarde i dugoročnu održivost digitalnih zapisa. Tijekom istraživanja, izazovi poput nedostatka sustavnih digitalnih arhiva i potrebnih resursa predstavljali su određene teškoće, ali su ujedno dodatno istaknuli potrebu za ovakvim istraživanjem. Rad je imao za cilj ne samo mapirati trenutnu situaciju, nego i ponuditi konkretne smjernice za unaprjeđenje digitalizacijskih napora s krajnjim ciljem očuvanja bogate kulturne baštine Hrvata u Bosni i Hercegovini za buduće generacije.

2. Definicije pojmova

Odmah na početku potrebno je dati definicije temeljnih pojmova ovoga rada, širokog i dinamičnog pojma kulture kao polazišta te pojma kulturne baštine kao njegove neodvojive sastavnice.

Britanski kulturolog Terry Eagleton u knjizi *Ideja kulture* (2000:1) piše da je u etimološkom smislu pojam kultura izveden iz riječi priroda, a jedno od izvornih značenja pojma kultura jest poljodjelstvo. Danas je kultura jedan od najsloženijih pojmova u društvenim i humanističkim znanostima. Postoje dva dijametralna shvaćanja tog pojma. Prvo je ono tradicionalno, antropološko shvaćanje kulture kao nečeg statičnog, homogenog i nepromjenjivog, dok drugo shvaćanje, ono suvremenije, u prvi plan stavlja dinamičnost, heterogenost i promjenjivost kulture.

Kako je navedeno na mrežnom izdanju Hrvatske enciklopedije, engleski antropolog E. B. Tylor u svojem djelu *Primitivna kultura* (1871.) donosi prvu znanstvenu i najširu definiciju kulture prema kojoj se kultura odnosi na *znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje*. S druge strane, hrvatski jezični portal donosi nekoliko definicija šireg opsega prema kojima je kultura *ukupnost materijalnih i duhovnih dobara, etičkih i društvenih vrijednosti, što ih je stvorilo čovječanstvo odnosno ukupnost duhovne, moralne, društvene i proizvodne djelatnosti jednog društva ili epohe*.

Welsch i Vivanco (2015.) objašnjavaju kako su, od Tylorovog vremena, antropolozi razvili mnoge teorije kulture i da se u njima može identificirati sedam osnovnih elemenata za koje se antropolozi slažu da su ključni za svaku teoriju kulture:

1. kultura se uči
2. kultura koristi simbole
3. kulture su dinamične, uvijek se prilagođavaju i mijenjaju
4. kultura je integrirana sa svakodnevnim iskustvom
5. kultura oblikuje svačiji život
6. kultura se dijeli
7. razumijevanje kulture uključuje prevladavanje etnocentrizma¹.

¹ promatranje svijeta na temelju vlastitih kulturnih obrazaca i nesposobnost razumijevanja drukčijih kulturnih obilježja (Hrvatsko strukovno nazivlje)

Autori dalje navode i da proces učenja kulture počinje rođenjem te da je to u jednu ruku razlog zašto se naše ponašanje i stavovi čine tako prirodni. Od najranijih dana radimo i razmišljamo na određene načine. Antropolozi taj proces učenja kulturnih pravila i logike društva nazivaju enkulturacijom. Mandavilli (2023:8) donosi definiciju enkulturacije američkog antropologa E. Adamsona Hoebela prema kojemu je enkulturacija *svjesni i nesvjesni proces uvjetovanja kroz koji muškarac ili žena, kao dijete ili kao odrasla osoba, postiže kompetenciju, vještinu i prilagođenost svojoj kulturi, internalizira svoju kulturu i postaje temeljito i potpuno internaliziran i enkulturiran u tu kulturu.*

Američki antropolog Clifford Geertz u djelu Tumačenje kultura (1973.) predlaže da je kultura sustav simbola. Definirao je kulturu kao *povijesno preneseni obrazac značenja utjelovljen u simbolima, sustav naslijeđenih koncepcija izraženih u simboličkim oblicima pomoću kojih ljudi komuniciraju, održavaju i razvijaju svoje znanje o životu i svoje stavove prema životu* (1973:89). Geertz je proširio Tylorovu definiciju kulture naglasivši ulogu simbola u stvaranju i prenošenju značenja unutar društvenih zajednica te tvrdi da je kultura više od skupa običaja i vrijednosti. Ona je sustav simbola pomoću kojih ljudi interpretiraju svijet oko sebe.

Britanski teoretičar i književni kritičar Raymond Williams u djelu Dugoročna revolucija (1961:57–58) razvrstava kulturu u tri opće kategorije: idealnu, dokumentarnu i društvenu.

1. Idealna: ovaj aspekt kulture istražuje univerzalne vrijednosti i norme koje usmjeravaju ljudsko savršenstvo. Usredotočuje se na otkrivanje i opisivanje tih vrijednosti koje se smatraju apsolutnima i univerzalnima. Te vrijednosti oblikuju društva i pojedince, obogaćujući njihov život i pomažući im u reguliranju okoline. Proces ljudskog savršenstva usko je povezan s intelektualnim i kreativnim pristupom iskustvu.
2. Dokumentarna: ova faza kulture odnosi se na intelektualno i imaginativno stvaralaštvo društva, poput književnosti i umjetnosti. Ona bilježi ljudske misli i iskustva, kritički ocjenjujući kulturu kroz povijesni i društveni kontekst.
3. Društvena: društveni aspekt kulture opisuje način života jednog društva, uključujući njegova značenja, vrijednosti, institucije i ponašanja. Ističe kako se kultura izražava ne samo u umjetnosti već i u svakodnevnom životu, proizvodnji, obiteljskim strukturama i društvenim odnosima.

Mesić (2007:168) objašnjava da kritički, poststrukturalni i postmoderni istraživači kulture više ne prihvaćaju tradicionalna stajališta koja su gledala na kulture kao statične, zatvorene i samodovoljne sustave, vezane uz određeni prostor. Danas se kulture sve više promatraju kao

dinamični, otvoreni i uvijek promjenjivi procesi, koji se stalno mijenjaju i međusobno isprepliću, a ne kao nešto što se može svesti na univerzalna obilježja. Zbog toga se odustalo od pokušaja stvaranja sveobuhvatnih teorija i koncepcija kulture i kulturnih promjena. Umjesto toga, sada imamo različite, često preklapajuće koncepte koji pokušavaju objasniti samo određene aspekte kulturnih sukoba i interakcija u specifičnim društveno-povijesnim kontekstima. Ti su koncepti, kao i same kulturne promjene i međusobna prožimanja, često dvosmisleni, proturječni ili fluidni. Mesić (2007:167) napominje da se u široj povijesnoj perspektivi, kulture razvijaju organski iz prethodnih vremena i zbog toga uvijek ostaju nedovršene priče. S jedne strane, na kulture utječu sile koje teže očuvanju njihove čistoće, opirući se novim izrazima i interpretacijama. S druge strane, kulture su pod pritiskom promjena i razvoja. Neke kulture mogu preuzeti specifične inovacije, bilo tehničke, društvene ili političke i preoblikovati ih u nove kombinacije tako stvarajući oblike razumijevanja koji ranije nisu postojali. Paradoks kulturnog toka je taj da u isto vrijeme pruža prostor i za očuvanje kontinuiteta i za promjenu.

Današnju suvremenu kulturu oblikovalo je nekoliko čimbenika, navodi Hummel (2024.). To su globalizacija, digitalizacija, individualizam i fluidnost. S rastućom povezanošću kroz trgovinu, putovanja i tehnologiju, suvremena kultura sve više osjeća utjecaj globalnih trendova, ideja i vrijednosti. Ova razmjena kultura može rezultirati novim oblicima izražavanja te kombiniranjem različitih kulturnih elemenata. Razvoj digitalne tehnologije značajno je oblikovao suvremenu kulturu, omogućivši jednostavniji pristup informacijama, širenje kreativnog sadržaja i stvaranje virtualnih zajednica. Digitalno doba promijenilo je način na koji komuniciramo, učimo i stvaramo u svakodnevici. Suvremena kultura naglašava individualnost i osobni izraz za razliku od tradicionalnih kultura koje su davale prednost kolektivu. Ovaj pomak vidljiv je u raznim sferama poput mode, umjetnosti i društvenih medija, gdje ljudi imaju priliku istraživati svoje jedinstvene interese, strasti i identitete. Suvremena kultura je fluidna i prilagodljiva, stalno se mijenja i razvija u odgovoru na nove ideje, trendove i društvene kontekste. Ova fluidnost očituje se u stalnim promjenama trendova i u sposobnosti ljudi da redefiniiraju i preispituju kulturne norme i tradicije. Sukladno tumačenju autora Borić Cvenić i Mesić (2019:258), odnos između prošlosti i identiteta uspostavlja se kulturom koja oblikuje identifikacijske procese prostora u kojem se ispreplću privatna i javna povijest.

Engleski književnik Aldous Huxley, autor romana *Vrli novi svijet*, u ogledu pod nazivom *Kultura i pojedinac*, zaključuje da je odnos između čovjeka i kulture *neobično ambivalentan*. *Mi smo istodobno uživaoci i žrtve svoje kulture. Bez kulture i bez osnovnog preduvjeta svake*

kulture, jezika, čovjek bi bio tek još jedna vrsta pavijana. Svoju čovječnost dugujemo upravo jeziku i kulturi (Huxley, 1997:115).

Što se tiče pojma kulturne baštine, Marasović (2001.), kako je navedeno u radu Šošića (2014:833), navodi da su to *dostignuća što su nam preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući narodnu umjetnost u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koja zajedno čine ukupnost kulture*. Šošić nadalje u istom radu spominje opsežniju odredbu kulturne baštine autora Prott i O'Keefe. Prema njima ona *obuhvaća manifestacije ljudskog života koje su odraz određenog pogleda na život i svjedoče o povijesti i valjanosti toga pogleda*. Bitno je navesti i definiciju kulturne baštine iz prvog člana UNESCO-ve Konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (1972.) prema kojoj *kulturna baština* podrazumijeva spomenike: arhitektonska djela, djela monumentalnoga kiparstva i slikarstva, elemente ili objekte arheološke naravi, natpise, špiljske nastambe i skupine elemenata izvanredne univerzalne vrijednosti s povijesnoga, umjetničkoga ili znanstvenoga stajališta; skupine objekata: skupine zasebnih ili povezanih građevina koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu ili uklopljenosti u krajolik čine izvanrednu univerzalnu vrijednost s povijesnoga, umjetničkoga ili znanstvenoga stajališta; lokacije: djela čovjeka ili kombinirano čovjeka i prirode, kao i područja s arheološkim nalazištima univerzalne vrijednosti s povijesnoga, estetskoga, etnološkoga ili antropološkoga stajališta. Mesić (2019:65) ističe kako u razvoju identiteta pomažu baštinske institucije, unutar kulturne i kreativne industrije, koje čuvaju i identificiraju poruke prošlosti koje se danas prepoznaju kao kulturna baština.

Hasenay, Krtalić i Šimunić (2011:61) objašnjavaju da se kulturna baština dijeli na materijalnu i nematerijalnu. Materijalna se dalje dijeli na pokretnu (npr. stare i rijetke knjige, zbirke predmeta u muzejima i sl.) i nepokretnu kulturnu baštinu (npr. arheološko nalazište, građevine i sl.). Nematerijalnoj kulturnoj baštini pripadaju, primjerice, dijalekti, usmena književnost, običaji, različiti oblici folklornog stvaralaštva i sl. Često se arheološka baština izdvaja kao zasebna kategorija. Međutim, u razmatranju zaštite kulturne baštine važno je uključiti i druge kategorije. Baština može biti kolektivna, odnosno značajna za cijelu zajednicu ili osobna, odnosno značajna za pojedince i s vremenom prelazi u kolektivnu baštinu. Baština, osobito u kontekstu kulturne baštine često nosi pozitivne konotacije predstavljajući vrijednosti koje se čuvaju i ponosno ističu kao dio identiteta naroda. No, baština čovječanstva obuhvaća i negativne aspekte, poput simbolike rata ili koncentracijskih logora, koja također treba biti očuvana kao *baština pamćenja*. U današnjem vremenu, nova kategorija baštine koja dobiva sve više značaja je digitalna baština. Digitalna tehnologija je promijenila mnoge aspekte ljudskog

života i stvaralaštva, čineći suvremenu duhovnu i materijalnu produkciju važnim dijelom digitalne ere i informacijskog društva.

Informacijske, tj. baštinske ustanove, kao što su arhivi, knjižnice i muzeji, suočavaju se s izazovima u odabiru, prikupljanju, obradi, interpretaciji, čuvanju i zaštiti baštinskih zbirki. Zaštita, kao ključan aspekt njihovog rada, povezana je sa svim tim zadacima. U najširem smislu, pojam zaštite obuhvaća sva upravna, administrativna i kadrovska pitanja koja su bitna za očuvanje baštinskih zbirki. To uključuje pohranu i čuvanje građe u spremištima, kadrovsku politiku te različite postupke, tehnike i metode očuvanja građe i informacija koje ona sadrži, kako je propisano u IFLA-inim načelima za skrb i rukovanje knjižničnom građom, a što navode Hasenay, Krtalić i Šimunić (2011:63). Nažalost, autori dalje objašnjavaju, brojne baštinske ustanove bore se s izazovima zaštite građe, koji su rezultat slabe organiziranosti i nejasne podjele ili neprepoznavanja odgovornosti.

Hasenay, Krtalić i Šimunić (2011:66) kažu da prevladava predrasuda da se zaštitom bave samo posebno obučeni stručnjaci poput konzervatora i restauratora. Iako su njihova specijalizirana znanja ključna za korektivni pristup zaštiti građe, učinkovita zaštita u informacijskim (baštinskim) ustanovama ne ovisi isključivo o njima. Osoblje koje redovito radi s građom, kao i menadžeri ustanova i zbirki, trebaju imati osnovna znanja o preventivnoj zaštiti. Osim toga, važno je surađivati sa specijaliziranim stručnjacima koji mogu pružiti stručne savjete. Poslovanje informacijskih ustanova uključuje mnoge međusobno povezane aktivnosti pa znanja o zaštiti građe trebaju biti primijenjena ne samo u slučaju konkretnih problema, već i u preventivnim mjerama kako bi se izbjegli budući problemi.

Kako je navedeno na mrežnim stranicama Europske Unije, nekoliko međunarodnih organizacija bavi se zaštitom, očuvanjem i promicanjem kulturne baštine. Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO) i Europska unija bliski su partneri. Dijele iste vrijednosti i surađuju na postizanju zajedničkih ciljeva. Njihova je suradnja uređena Memorandumom o razumijevanju donesenim 2012. godine. Misijska UNESCOSA sadržana je u ranije spomenutoj *Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*, donesenoj 1972. UNESCO i Europska komisija pokrenuli su više projekata u Europskoj godini kulturne baštine (2018.). Usto Europska komisija u suradnji s UNESCO-om pokreće brojne aktivnosti iz Europskog okvira za djelovanje u području kulturne baštine kao što su: projekt EU-a i UNESCO-a o mladima, baštini i obrazovanju; zajednički projekti EU-a i UNESCO-a o ugroženoj kulturnoj baštini te putovanja svjetskom baštinom u Europskoj uniji. Vijeće Europe vodeća je europska organizacija za zaštitu ljudskih prava. Ima 47 država članica

od čega su njih 27 članice Europske unije. Dugotrajna suradnja Vijeća Europe i EU-a temelji se na zajedničkim vrijednostima poštovanja ljudskih prava, demokracije i vladavine prava. Vijeće Europe promiče raznolikost i dijalog u području kulturne baštine kako bi se potaknuli osjećaj zajedničkog identiteta, kolektivno sjećanje i uzajamno razumijevanje u zajednicama i među njima. Njegova suradnja s EU-om u tom području uključuje: Dane europske baštine, projekt Faro Way za provedbu Konvencije iz Fara i Kulturne rute Vijeća Europe. Organizacija za gospodarsku suradnju i razvoj (OECD) promiče bolje politike za povećanje blagostanja i ravnopravnosti. U okviru Europskog okvira za djelovanje u području kulturne baštine surađuje s Europskom komisijom na zajedničkim projektima kako bi kultura i kulturna baština imale najveći mogući utjecaj na lokalni razvoj. Zajednički projekt Europske Unije i OECD-a je Kulturni i kreativni sektor i lokalni razvoj. Cilj tog projekta je pomoći regijama da dokažu gospodarsku i društvenu vrijednost kulturne baštine i daju odgovarajuće smjernice te podupirati pokretanje kreativnog gospodarstva u tim regijama. One sudjeluju u brojnim aktivnostima uzajamnog učenja te radionicama i studijama u okviru Programa OECD-a za lokalni gospodarski razvoj i razvoj zapošljavanja (LEED).

Kultura i kulturna baština, međusobno isprepletene i neodvojive, često korištene kao istoznačnice, prisutne su i postoje jednako dugo kao i ljudski rod. Čovjek je, između ostalog, biće kulture. On je njezin proizvođač i potrošač, stvoritelj i uživatelj, ali možda najvažnije njezin baštinik, nasljednik i kao takav dužan je štiti, čuvati i očuvati njezina dobra, materijalna i nematerijalna, pokretna i nepokretna za sljedeće generacije. Stoljeće XXI. i digitalno doba donijelo je nove mogućnosti, rješenja i olakšanja tog zadatka, ali s druge strane i nove izazove.

3. Digitalizacija

Prema Hrvatskoj enciklopediji, digitalizacija (engl. *digitization*, od riječi digit: *znamenka*) je proces pretvaranja analognog signala u digitalni oblik. U posebnom smislu to uključuje konverziju teksta, slike, zvuka, pokretnih slika (filmova i videa) ili trodimenzionalnih objekata u digitalni format, računalnu datoteku. Ova datoteka može biti sažeta ili nesažeta, zatim se može obraditi, pohraniti ili prenijeti pomoću računala i različitih računalnih sustava. Postupci digitalizacije, kao i uređaji koji se koriste za ovaj proces (analogno-digitalni pretvornici), variraju ovisno o vrsti materijala koji se digitalizira. Digitalizacija slika poput fotografija, grafika, ilustracija, dokumenata i drugih plošnih predložaka, provodi se skeniranjem skenerima. Digitalizacija teksta koristi iste postupke kao i digitalizacija slike pri čemu se dobivaju digitalne slike teksta koje se mogu prikazivati na računalu. Digitalizacija zvuka pretvara analogni električni signal u digitalni format uz pomoć analogno-digitalnih pretvornika ili zvučnih kartica. Digitalizacija filmova na filmskoj vrpici obavlja se skeniranjem sličica filma uz pomoć posebnih uređaja. 3D digitalizacija pretvara prostorni oblik predmeta u digitalni zapis, omogućujući računalni prikaz iz različitih kutova, izradu nacрта i planova te reprodukciju objekta pomoću CNC strojeva ili 3D pisača (usp. digitalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

Svrtan (2019:226–228) piše da je digitalizacija složen proces koji se sastoji od sedam koraka, a to su:

1. odabir građe (Odrediti koja je građa najvažnija za digitalizaciju, gdje se ona nalazi, je li lako dostupna?)
2. priprema i restauracija građe (Provesti ispitivanja o spremnosti građe za digitalizaciju, istražiti jesu li potrebni popravci, čišćenja ili drugi oblici restauracije, voditi računa o raspoloživosti potrebnih djelatnika te paziti na vremenski okvir?)
3. opis građe metapodacima² (građa za digitalizaciju mora biti inventarizirana i katalogizirana, odnosno za sve sadržaje treba postojati više od osnovne skupine podataka)
4. stvaranje surogata (preslike, fotografije) objekata (najteži i najodgovorniji dio zbog odluke tko će i gdje stvarati surogate)

² Metapodaci ili metadata su podaci koji opisuju druge podatke. Konkretnije, to su informacije i specifični detalji koji opisuju sadržaj, materijale i podatke. Primjerice, to mogu biti naslovi, opisi, alternativni opisi fotografija, slika i grafika te cijeli niz drugih podataka. (<https://www.arbona.hr/hr/sto-su-metapodaci/1641>; pristupljeno 11. 9. 2024.)

5. opis surogata metapodacima (bilježenje tehničkih metapodataka za svaki surogat, poput autora surogata, naziva i značajke opreme, datuma i vremena izrade, postupka obrade, i sl.)
6. spajanje surogata s opisom objekta trajne pohrane (potrebno je riješiti stalnost baze / repozitorija i odgovarajuću politiku izrade pričuvnih kopija, a trajna dostupnost ostvaruje se pomoću mrežnih stranica i portala)
7. objava (krajnji cilj digitalizacije jest objava i upoznavanje javnosti s dostupnom građom).

International Federation of Library Associations and Institutions na svojim mrežnim mjestima donosi objašnjenje pojma digitalne baštine. Digitalna baština nova je ideja koja se razvila u digitalnoj eri. Odnosi se na stvaranje jedinstvenih materijala i informacija dugoročne vrijednosti i važnosti korištenjem digitalnih tehnologija. Također se odnosi na spoj kulturne baštine sa suvremenim tehnologijama. Digitalna baština ne obuhvaća samo tri tradicionalna dijela kulturne baštine (prikupljanje i dokumentiranje, istraživanje i upravljanje informacijama te prezentaciju i interpretaciju), već i stvaranje i korištenje digitalnih izvora. Tekstovi, baze podataka, nepokretne i pokretne slike, audiozapisi, grafike, softveri i web-stranice primjeri su sadržaja digitalne baštine koji se stvaraju korištenjem posebnih postupaka, kontrola, standarda i specifikacija te zahtijevaju kontinuirano upravljanje i održavanje kako bi se osiguralo njihovo dugoročno očuvanje (usp. International Federation of Library Associations and Institutions, 2024.). Brojne su prednosti i dobrobiti korištenja digitalnih tehnologija na području kulturne baštine. Primjeri uključuju upotrebu pametnih aplikacija za prikaz elemenata baštine na moderan i interaktivan način, digitalizaciju i stavljanje baštinskih dobara na raspolaganje svim zainteresiranima u bilo koje vrijeme, prikupljanje podataka o običajima, tradicijama, aktivnostima, zgradama, mjestima i drugim nasljeđima, podizanje svijesti i pružanje iskustva baštine putem virtualnih izložbi, mobilnih aplikacija i društvenih medija. Iako prednosti nadmašuju nedostatke, potrebno je spomenuti i nekoliko mana digitalizacije kulturne baštine: visoki troškovi opreme, softvera i obuke osoblja; postojanje rizika oštećenja vrijednih objekata; digitalni kulturni sadržaji ne mogu nadomjestiti originale ni prenijeti istinski doživljaj i značenje artefakata. Veliki je problem i pitanje autorskih prava. Primjerice, Mateša (2015.) objašnjava da knjižnice imaju mogućnost digitalizirati zaštićenu građu iz svojih zbirki i omogućiti korisnicima pristup takvoj građi putem posebnih računala unutar same ustanove. Međutim, problem nastaje kada se takva građa želi učiniti dostupnom putem interneta. Za proces digitalizacije, koji podrazumijeva reprodukciju i stavljanje građe na raspolaganje

javnosti, potrebno je prethodno pribaviti dozvolu nositelja autorskih prava. Svaki autor zadržava pravo odlučivanja o raspolaganju svojim djelom. Autorsko djelo obuhvaća književne, umjetničke ili znanstvene intelektualne tvorevine koje mogu biti izražene u različitim oblicima, uključujući jezik, zvuk, pokret i oblike ili njihove kombinacije. Od 18. stoljeća autorska prava počinju se regulirati zakonski, a mnoge zemlje, uključujući Hrvatsku, osiguravaju ih ustavom čime se autorsko pravo izjednačuje s pravom na slobodu izražavanja. Autorsko pravo prestaje 70 godina nakon smrti autora, nakon čega djelo prelazi u javno vlasništvo i najčešće tek tada postaje predmet digitalizacije (usp. Mateša, 2015:7).

Jedan od najpoznatijih projekata digitalizacije kulturne baštine na tlu Europe jest Europeana (<https://www.europeana.eu/hr>). To je platforma predstavljena u studenom 2008. godine sa ciljem okupljanja digitalizirane europske kulturne baštine i besplatnog pristupa tim sadržajima. Financirana je od strane Europske Unije, a surađuje s tisućama europskih galerija, knjižnica, arhiva i muzeja od kojih dobiva slike, knjige, videozapise, zvučne zapise, rukopise i druge digitalne objekte. Sadržaji Europeane pokrivaju razdoblje od prapovijesti naovamo. Korištenje Europeane važno je za obrazovne svrhe, istraživanja, ali i kao resurs za širu javnost koja želi istražiti europsku povijest i kulturu putem interneta. Zanimljivo je spomenuti da je u počecima Europeane, Ministarstvo kulture i medija RH (tada Ministarstvo kulture) bilo prepoznato kao organizacija koja ima želju, mogućnost i sposobnost djelatno pridonositi daljnjem razvoju Europeane te je pozvano u partnerstvo Europeane kao prvi partner izvan zemalja EU.

Digitalizacija kulturne baštine u Hrvatskoj se odvija u sklopu više projekata i pod ravnanjem različitih institucija. Primjerice, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu bila je, kako u piše u radu Jurenić (2020.), jedan od ključnih nositelja projekta digitalizacije, čiji je rezultat mrežna stranica *Digitalizirana baština*, dostupna od 2005. godine. Od 4. srpnja 2017. godine, digitalizirana građa dostupna je na portalu *digitalna.nsk.hr*, gdje se nalaze digitalne zbirke Knjižnice. Portal omogućava detaljno pretraživanje digitaliziranih materijala poput knjiga, glazbene građe, zemljovida i vizualne građe. Od kraja 2019. godine, tematski portali su odvojeni, uključujući zbirke rukopisne građe, knjiga, vizualne, kartografske i glazbene građe. Jedan od glavnih ciljeva ovog projekta je poboljšati pristup i korištenje fonda Knjižnice kako bi građa bila dostupna za obrazovanje i istraživanje na daljinu. Odabir građe za digitalizaciju temelji se na nekoliko kriterija, uključujući intelektualni sadržaj, povijesnu i materijalnu vrijednost, kao i stupanj oštećenja građe. Također, prednost imaju jedinice koje su često korištene, građa od dugoročnog interesa za korisnike te jedinice koje su novo dodane u fond, kako bi se o njima obavijestila javnost (usp. Jurenić, 2020:8).

Jedan od važnijih projekata je projekt *e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine*, financiran sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj u okviru provedbe Operativnog programa *Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020.* Projekt je provodilo Ministarstvo kulture i medija u suradnji s Hrvatskim državnim arhivom, Hrvatskom radiotelevizijom, Muzejom za umjetnost i obrt te Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu, a rezultat projekta digitalna platforma *eKultura*, predstavljen je u rujnu 2023. godine. Cilj platforme *eKultura* je okupljanje digitalne kulturne baštine u Republici Hrvatskoj te njezina bolja dostupnost javnosti, integrirano pretraživanje i pristup te trajna pohrana i zaštita.

U Bosni i Hercegovini, državi u kojoj su Hrvati jedan od tri konstitutivna naroda, digitalizacija kulturne baštine nije na istoj razini digitalnog očuvanja kao u Republici Hrvatskoj što se može zaključiti iz rada Solaković (2020: 41) u kojemu piše, između ostaloga, o nepostojanju zakona i relevantnih projekata nijedne razine vlasti BiH kojim bi se digitalizirala arhivska, muzejska i knjižničarska građa. Autorica navodi da je pri analizi mrežnih stranica baštinskih ustanova primjetno da *daju prednost internoj digitalizaciji u svrhu dokumentiranja građe te stvaranja različitih digitalnih kataloga* (Solaković, 2020:41). S druge strane, autorica naglašava da su u BiH stvoreni različiti digitalni arhivi i portali koji pružaju određene informacije, a jedan od takvih je INFOBIRO, digitalni arhiv tiskanih izdanja novina i časopisa koji izlaze u BiH od 1850. godine. Kako navode na svojim mrežnim stranicama, INFOBIRO čuva članke iz tiskanih medija u elektronskoj formi, ali uz dopuštenje izdavača. Nedostatak ovog arhiva jest to što zahtijeva registraciju i pretplatu kako bi se moglo pristupiti svim sadržajima.

4. Hrvati u Bosni i Hercegovini

Daytonski mirovni sporazum iz 1995. godine priznao je Hrvate kao jedan od tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini, zajedno s Bošnjacima i Srbima, a hrvatski jezik je jedan od tri službena jezika.

Povijesno gledano, kako objašnjava pisac, novinar i urednik Lovrenović (2019.), Hrvati su prisutni na ovom području već stoljećima od ranog srednjeg vijeka kada su bili dijelom Hrvatskog Kraljevstva (925. – 1102.), kroz osmansku vladavinu koja je donijela značajne promjene u demografskoj i vjerskoj strukturi pa sve do austrougarskog razdoblja koje je obilježeno modernizacijom i kulturnim procvatom. Njihov doprinos kulturnom, vjerskom i političkom životu zemlje ostavio je dubok trag, primjetan u brojnim školama, crkvama, samostanima, kulturnim institucijama i manifestacijama. Hrvati su bili od velikog značaja u oblikovanju nacionalnog identiteta kroz književnost, umjetnost i obrazovanje, a kroz političke pokrete i stranke aktivno su sudjelovali u borbi za prava i autonomiju. Za vrijeme socijalističke Jugoslavije, Hrvati su usprkos političkim pritiscima nastavili njegovati svoju kulturnu baštinu, a tijekom rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.) njihova uloga bila je ključna u obrani i ponovnoj izgradnji zajednica. Nakon rata, Hrvati su se suočavali s izazovima demografske održivosti, političke reprezentacije i ekonomskog razvoja, no i dalje ostaju značajan čimbenik u izgradnji moderne Bosne i Hercegovine (usp. Lovrenović, 2019).

Hrvati u Bosni i Hercegovini imaju vrlo bogatu i raznovrsnu kulturnu baštinu, nastalu na temeljima stoljetnih tradicija i običaja. Ova baština nije samo pogled u prošlost, ona je žila kucavica identiteta i svakodnevnog života hrvatske zajednice. Briga za ovu baštinu izrazito je bitna za očuvanje identiteta i ponosa hrvatske zajednice u zemlji, na čijim se temeljima gradi kulturni kontinuitet i zajedništvo, a što je neprocjenjivo važno za odgajanje novih generacija bosanskih Hrvata.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013., Hrvati čine oko 15,4% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine i većina su katolici. Kulturna baština bosanskih Hrvata neodvojivo je povezana s katoličkom vjerom i franjevcima, njezinim glavnim navjestiteljima, zaštitnicima i promicateljima kulture i obrazovanja. Franjevci, pripadnici Reda Manje Braće (lat. Ordo Fratrum Minorum) su na području Bosne i Hercegovine prisutni još od kraja 13. stoljeća kada su od pape Nikole IV. dobili zadaću iskorijeniti krivovjerje tzv. bosanskih krstjana, bogumila i uvesti narod u zajedništvo s Katoličkom Crkvom. Kroz stoljeća djelovanja pod različitim vlastima (osmanska, austrougarska, jugoslavenska), franjevci su se susretali s brojnim

nedaćama i izazovima, stradavanjima, vjerskim progonima, političkim pritiscima, teškim uvjetima života, brigom za narod u nevolji, no to ih nije odvratilo od njihovog poslanja i vrijednosti. Otvarali su prve škole, pisali knjige, izdavali časopise, bavili se glazbom, umjetnošću, medicinom, gospodarstvom. U svojim samostanima diljem BiH, riznicama kulturne baštine sačuvali su neprocjenjiva blaga, knjižnice, muzeje, galerije ispunjene stoljećima starim knjigama, predmetima i umjetninama. Na mrežnim stranicama franjevačke provincije Bosne Srebrene mogu se naći informacije o svim samostanima i njihovoj kulturno-umjetničkoj građi. Primjerice, u samostanu u Kraljevoj Sutjesci nalazi se 31 inkunabula, što je više od polovice svih inkunabula u Bosni i Hercegovini; samostan u Fojnici čuva ahd-namu iz 1463. (originalni dokument), kojom sultan Mehmed II. osvajač daje franjevcima slobodu da ostanu i djeluju unutar Carstva te ferman sultana Bajazita II. iz 1483., kojim se štite prava franjevaca i katolika; u samostanu Rama / Šćit od 2003. godine postoji uređena etnografska zbirka u kojoj su prezentirani odjevni predmeti iz 19. i 20. stoljeća, prijevozna sredstva, gospodarstvo, tekstilni radovi, itd.

5. Tolisa – samostan i župa Uznesenja Blažene Djevice Marije

Tolisa je naselje smješteno na desnoj obali rijeke Save, nedaleko od grada Orašja u Bosanskoj Posavini. Povezana je s Bosanskim Šamcem preko Orašja i s magistralnom cestom Županja – Tuzla. Prema Damjanović (2007:9) ime Tolisa prvi put se spominje 1244. u povelji ugarskog kralja Bele IV. iz koje se saznaje da je ovaj teritorij u vjerskom pogledu pripadao bosanskoj crkvi čije je sjedište bilo u Đakovu, a u političkom smislu pripadao je srednjovjekovnoj bosanskoj državi.

U monografiji *Župa Tolisa 1802. – 2002.* fra Mato Oršolić daje detaljan povijesni pregled nastanka župe, crkve i samostana. Toliški samostan potječe iz druge polovice 19. stoljeća, premda su franjevci bili prisutni u tom dijelu Bosne već od srednjeg vijeka gdje su imali više samostana (kao što su Modriča, Skakava, Sv. Marija u Polju i drugi). Većinu tih samostana uništili su Turci u 15. stoljeću. Početkom 18. stoljeća u tom sjeveroistočnom dijelu Bosne ostao je vrlo mali broj katolika. Dio njih bio je na području današnje toliške župe, a pastorizirali su ih franjevci iz Kraljeve Sutjeske. Tek tridesetih godina 18. stoljeća spominje se župa Ravne (kasnije Bijela), koja je obuhvaćala cijelu sjeveroistočnu Bosnu. Od nje će kasnije nastati niz novih župa. Godine 1776., prije nego što su formirane nove župne zajednice, nalazimo gostinjece u Tolisi, Garevcu i Tramošnici, gdje su povremeno boravili svećenici tijekom svojih pastoralnih pohoda. Tolisa se 1784. godine odvojila kao samostalna kapelanija od Bijele. Zbog ratnih napetosti po nalogu turskih vlasti toliškim katolicima je 1788. godine naloženo da se presele iz tog pograničnog mjesta na područje današnje župe Dubrave (kod sela Blaževca). Na svoja ognjišta vratili su se 1792. godine. Tolisa je proglašena župom 25. lipnja 1802. godine odredbom Svete kongregacije za širenje vjere i potvrdom uprave Provincije.

U prvoj polovici 19. stoljeća, značaj Tolise kao crkvenog i kulturnog središta značajno raste. Godine 1823., fra Ilija Starčević osnovao je u Tolisi pučku školu prvu takve vrste u Bosni i Hercegovini čime je školski rad postao sastavni dio pastoralnog djelovanja.

Prvobitni župni stan bio je skromnih dimenzija, a unutar njega se nalazila i kapela. Početkom dvadesetih godina 19. stoljeća izgrađena je udobnija i prostranija kuća te drvena kapelica, koja je kasnije proširena, a za nju je nabavljen i Gospin kip.

Sredinom 19. stoljeća, franjevci su odlučili izgraditi samostan u tom dijelu Bosne. Uz župnu kuću, izgrađenu 1855. – 1856. godine, 1862. položeni su temelji novog samostana. Tolisa je proglašena rezidencijom 1869. godine, a samostan je službeno uspostavljen 12. siječnja 1876.

godine. Današnja zgrada samostana izgrađena je 1923. godine, dok je gradnja novog samostana koji se nadovezuje na stari započela 1986. i trajala je nekoliko godina. U njemu je tijekom rata u BiH, točnije od 1992. do 1996. godine, bila smještena ratna bolnica (usp. Oršolić, 2002:207–226). U prizemlju starog samostana danas se nalaze prostorije za župne potrebe te dvije dvorane za različita predavanja i vjeronauk. Na prvom katu smješten je muzej *Vrata Bosne*, a na drugom knjižnica i arhiv.

Iako se samostan svrstava među mlađe u Bosni Srebrenoj, njegovo kulturno i umjetničko blago je značajno. Samostan posjeduje nekoliko umjetničkih slika nepoznatih majstora iz 18. stoljeća, među kojima se ističu sv. Jeronim, stigmatizacija sv. Franje te dvije slike na temu Madona s Kristom od kojih jedna potječe iz Venecije. Iz 19. stoljeća posebno su zanimljivi portreti crkvenih osoba kao što su J. J. Strossmayer, fra Ilija Starčević i drugi. Manji broj slika potječe iz 20. stoljeća.

Muzej *Vrata Bosne* službeno je otvoren 2022. godine, projekt je Vlade Županije Posavske i Franjevačkog samostana Tolisa kojemu je potporu dala i Vlada Republike Hrvatske. U njemu se nalaze: arheološka i povijesna zbirka, etnografska, prirodoslovna, numizmatička zbirka te zbirka crkvenog ruha. Muzej čuva i zbirku fibula, kopči iz rimskog perioda, a ta je zbirka jedna od najbrojnijih u čitavoj BiH. Osim toga, treba izdvojiti i kalež s početka 16. st. (čaša kaleža je iz 20. st.), pavlinsku kazulu iz 17. st. i kazulu iz prve polovice 18. st., podrijetlom iz Hrvatske.

Fra Zvonko Miličić (2002:239–255) piše da knjižnica samostana sadrži oko 10 000 knjiga, a među njima se po kulturnoj vrijednosti ističu djela starijih hrvatskih franjevačkih pisaca od 17. do 19. stoljeća. Među rijetkim izdanjima posebno se izdvaja Biblija iz 1651. godine, tiskana u Amsterdamu, zatim Meminskijev Arapsko-tursko-perzijski rječnik u četiri sveska (Beč, 1870.), Gusanaccijev rječnik zdravlja u četiri sveska te Constantinova Povijest rimskih imperatora na talijanskom jeziku iz kasnog 18. stoljeća, u tri sveska. Knjižnica također sadrži brojne gramatike različitih jezika iz 17. i 18. stoljeća. Većina knjiga spada u sljedeće kategorije: svetopisamska literatura; liturgijske i teološke knjige; djela iz povijesti Reda, Crkve, naroda i Crkvenog prava; molitvenici, pjesmarice i priručnici; rječnici, gramatike i pravopisi.

Arhiv samostana iznimno je bogat dokumentima koji su važni za crkvenu povijest, posebno posavskog dijela Bosne. U arhivu se čuva i rukopisna ostavština istaknutih kulturnih franjevačkih djelatnika poput prvog Ilira Bosne fra Martina Nedića, fra Ilije Starčevića, fra Julijana Jelenića i drugih.

1855. godine donesena je odluka o gradnji župne crkve u Tolisi, koja je danas *najmonumentalnije umjetničko blago toliške župe i glavna riznica umjetničkih izražaja u ovom dijelu Posavine* (Jurić, 2017:64). Gradnju je započeo fra Martin Nedić 1864. godine nakon dobivanja fermana iz Carigrada kojim mu sultan dozvoljava izgraditi crkvu. Građena je po uzoru na staru isusovačku crkvu u Osijeku pod vodstvom Đure Eichorna. S dimenzijama od 58x20 metara, crkva je jedna od najvećih u BiH. Služba je u crkvi započela 1873., ali je potpuno dovršena tek 1881. godine. Po svojoj arhitekturi, crkva je trobrodna bazilika s dva zvonika koji završavaju lukovičastim krovovima, a u unutrašnjosti su dva niza stupova. Biskup Josip Juraj Strossmayer, koji je bio prijatelj bosanskih franjevaca, a osobito fra Martina Nedića, prvog bosanskog ilirca, podržavao je i pomagao gradnju toliške crkve. Iz stare katedrale darovao je dva pobočna oltara, raspelo kipara Ivana Rendića i tri slike. Glavni oltar i jedan pobočni oltar izradio je Ivan Tordinac iz Đakova. Orgulje su nabavljene 1896. godine iz crkve Sv. Petra i Pavla u Osijeku. Izgradio ih je Caspar Fischer u Apatinu oko 1800. godine, a orgulje imaju 13 registara. Danas su, međutim, izvan učestale upotrebe. Crkva je obnovljena 1911. godine prema nacrtu Josipa Vancaša. Tijekom obnove, Vancaš je uklonio sve osim vanjskih zidova crkve. Uklonjeni su postojeći stupovi i zamijenjeni vitkijim, a postavljeni su bačvasti svodovi u lađama. U crkvu je dodano pet novih oltara i propovjedaonica. Slikar Anton Huber iz Tirola oslikao je zidove i strop crkve. U konhi apside naslikao je Presveto Trojstvo i Uznesenje Marijino, dok je na zidu oratorija iznad sakristije naslikao Posljednju večeru. U glavnoj i pobočnim lađama u 44 medaljona prikazani su likovi Isusa, Marije i svetaca. Godine 1917. crkva je iznutra pretrpjela veliku štetu u požaru. Obnova je, vjerojatno zbog financijskih poteškoća, započela tek 1931. godine. Zidne slike obnovio je Josip Pellerini, dok je novi oltar, kao zamjena za stari koji je stradao u požaru, izradio franjevački brat laik Elekto Maruzzio iz Zagreba. Crkva je još jednom temeljito obnavljana od 1981. do 1985. godine (usp. Oršolić, 2002:194–226). Od 2016. traje obnova glavnog oltara, a završena je 2024. godine i obnova pobočnih oltara sv. Franje i sv. Ante, svetaca kojima se puk župe najviše utječe.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39 stav 1 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 16. do 22. siječnja 2007. godine, donijela je odluku kojom se župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije i franjevački samostan u Tolisi zajedno s pokretnom imovinom proglašavaju nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U župi su izgrađene i područne crkve u Matićima, u Ugljari i u Donjoj Mahali te tri grobljanske kapele od kojih se svojom veličinom izdvaja kapela Sv. Ante s dva tornja u selu Kostrč. Župu tvore sljedeća naselja: Tolisa, Donja Mahala, Kostrč, Matići i Ugljara. Prema podacima dobivenih od fra Pere Martinovića prema posljednjem blagoslovu kuća stalno prebivalište na području župe ima 5745 osoba, a kada se zbroje i članovi obitelji koji žive u inozemstvu taj broj iznosi 9069.

6. Projekti digitalizacije na prostoru župe Tolisa

6.1. Digitalizacija u samostanu Tolisa

Kako je već navedeno, samostan Tolisa obiluje bogatom kulturnom ostavštinom u vidu slika, knjiga, predmeta, dokumenata koje su fratri tijekom stoljeća skupljali, a koji se danas čuvaju u arhivu, knjižnici i Muzeju *Vrata Bosne*. Što se tiče digitalizacije te velike kulturne baštine, prema riječima Joze Jezerčiča kao ravnatelja Muzeja *Vrata Bosne*, ona je uglavnom prisutna u vidu fotografiranih i / ili skeniranih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih te fratarske ostavštine: različiti dokumenti, pisma, fotografije, razglednice i sve ostalo između. U samostanskom arhivu sačuvani su originali matičnih knjiga ne samo župe Tolisa, nego i nekih susjednih župa Bijela, Dubrave, Tramošnica i Skakava. Najstarije matice su iz 1750. godine. Određen broj matica je u lošem stanju, stoga je digitalizacija neophodna kako bi se originali i njihov sadržaj zaštitili od propadanja i zaboravljanja. Matične knjige su izrazito važni dokumenti u kojima su zapisani povijesni podaci o generacijama ljudi, a potrebne su kao izvor informacija za različita statistička ili genealoška istraživanja ili za potrebe pisanja znanstvenih radova. Primjerice, povjesničar i autor Marko Matolić u literaturi svojega rada *Katoličko stanovništvo sela toliške kapelanije za vrijeme 'Dubičkog rata' (1788. – 1791.)* navodi matice krštenih, vjenčanih i umrlih župe Tramošnica i matice vjenčanih župe Tolisa, sve nastale između 1784. i 1832. godine.

Digitalizaciju je započeo prije dvadesetak godina Pero Matkić, koji radi u samostanu kao volonter još od 80-ih godina prošlog stoljeća. Kako je u ovih 20 godina došlo do velikog tehnološkog napretka, potrebno je ponoviti digitalizaciju određenih matica i ostalih dokumenata koji su prvi digitalizirani kako bi ostali sačuvani u boljoj rezoluciji. Iako je dosta građe digitalizirano, to nije učinjeno slijedeći pravila struke, koja su dana, primjerice, u *Smjernicama za digitalizaciju kulturne baštine* izrađenih u sklopu projekta *e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine*. Amaterski je pristup vidljiv u nedostatku metapodataka za svu digitaliziranu građu. Prema *Smjernicama* (2020:49), metapodaci su *strukturirane informacije koje opisuju, objašnjavaju, lociraju ili na neki drugi način olakšavaju pretraživanje, korištenje i upravljanje jedinicama digitalizirane građe na bilo kojem mediju i u bilo kojem formatu*. Nedostatak tih podataka znači teško snalaženje u digitaliziranoj bazi i pronalaženje specifičnog sadržaja. Digitalizirana građa u samostanu Tolisa razvrstana je u mape po godinama i / ili osobama, tj.

fratrima bez metapodataka. Stoga, ako se želi pronaći neki točno određeni digitalizirani dokument ili npr. sva spominjanja fra Martina Nedića, potrebno je vremena.

Ipak, otkako je 2022. godine službeno otvoren Muzej *Vrata Bosne* i na mjesto ravnatelja došao prof. Jozo Jezerčić, nastojanja da se građa krene sustavno i pravilno popisivati i digitalizirati krenula su u dobrom smjeru, a dokaz su projekti opisani u nastavku.

Od rujna do prosinca 2023. godine radilo se na projektu pod nazivom *Inventarizacija knjižnične i muzejske građe* u Muzeju Franjevačkog samostana Tolisa *Vrata Bosne*. Cilj ovoga projekta bio je presložiti, sortirati i popisati tisuće starih knjiga, tiskanih između 16. i 19. stoljeća, uvesti ih u knjižničarski program *Metelwin* (poseban program za knjižnice te izgradnju i vođenje digitalne knjižnice) te na kraju dobiti digitalni popis svih knjiga u knjižnici. Na projektu je bilo zaposleno 11 studenata i studentica, među kojima je bila i autorica ovoga rada. Muzej je projekt prijavio na natječaj Federalnog ministarstva kulture i sporta za odabir programa i projekata koji će se sufinancirati iz proračuna FBiH u 2023. godini. Prema odluci Ministarstva, Muzej je dobio 35.000,00 konvertibilnih maraka (17.889,93 eura) za provedbu projekta. Uz to, od Vlade Županije Posavske odobreno je 21.000,00 KM (10.733.96 €). Studenti su najprije reorganizirali police, maknuli knjige koje nisu ispunjavale određene kriterije (izdane poslije 1945. godine) i iz spremišta donijeli druge, potom su knjige poredali po visini i na kraju u Excel tablice unosili podatke o knjigama (naslov, autor, izdanje, godina, mjesto, nakladnik, broj stranica, visina, jezik). Excel tablice su poslane tvrtki POINT d.o.o. iz Varaždina od koje je i nabavljen program *Metelwin*. Popis svih knjiga njih 10 700 u vrijeme pisanja ovoga rada još nije dostupan na internetu zbog određenih korekcija i provjera koje se privode kraju. Zanimljivo je za napomenuti da je tijekom ovog projekta u arhivu pronađeno prvo izdanje Gundulićeva *Osmana* čija su sva tri dijela potom poslana u Zenicu na restauraciju.

Krajem 2023. godine Muzej je prijavio projekt *Digitalna zbirka matičnih knjiga* na javni natječaj Ministarstva civilnih poslova BiH pod nazivom *Sufinanciranje projekata kulture u Bosni i Hercegovini* kojim su odobrena sredstva u iznosu od 10.000,00 KM (5.111,41 eura). Tim je sredstvima kupljen uređaj za skeniranje i fotokopiranje. Nakon nabavke uređaja, ponovljena su skeniranja nekih knjiga u većoj kvaliteti, a koje su prije bile skenirane. Uz ovaj projekt vezan je i projekt iz 2024. pod nazivom *Restauracija matica krštenih, vjenčanih i umrlih* za koji je od Grada Orašja osigurano 1.500,00 KM. Uz restauraciju obavljat će se i njihova digitalizacija.

Muzej je dobio zanimljivu ponudu od The Hill Museum and Manuscript Library of Saint John's Abbey and University iz Collegevillea, savezna država Minnesota, SAD (u nastavku HMML). Prema ponuđenome ugovoru, Muzeju *Vrata Bosne* bila bi donirana oprema za digitalizaciju, a HMML bi obučio i platio tehničare, imenovane od Muzeja, za posao fotografiranja zbirke rukopisa koje Muzej posjeduje. Zauzvrat HMML traži kopiju svega što bi bilo digitalizirano kao rezultat njihove pomoći i da se prizna uloga HMML-a u *svim publikacijama u kojima se budu koristile fotografije, u priopćenjima za tisak, intervjuima, promotivnim publikacijama, audio i videoprodukciji te drugim publikacijama o projektu* (iz neobjavljene kopije ugovora između Muzeja Franjevačkog samostana Tolisa *Vrata Bosne* i HMML-a, ustupio ravnatelj Jezerčić). Ovakav su ugovor ponudili svim franjevačkim samostanima u BiH, pošto ih zanima rukopisna ostavština franjevaca. Kako navodi ravnatelj Jezerčić, Muzej *Vrata Bosne* ne može trenutačno prihvatiti ovu suradnju zato što arhivska građa još uvijek nije profesionalno popisana. Tek kada za svaki papir bude postojao inventarni broj može se krenuti u sveobuhvatnu digitalizaciju, a dotada je ova suradnja na čekanju. Postojao je plan i projekt za sređivanje arhiva u suradnji s Hrvatskim institutom za povijest koji je prijavljen na natječaj početkom 2024. Središnjem uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske, ali nije prošao. Da je prošao, objašnjava Jezerčić, suradnici s Instituta bi građu razvrstali i sastavili kratke sadržaje dokumenata fratarske ostavštine. Iako projekt nije prošao, ravnatelj Muzeja i znanstveni suradnik pri Institutu Rudolf Barišić dogovorili su početak suradnje koja bi započela krajem 2024. godine.

U budućnosti postoji mogućnost, kako objašnjava ravnatelj Jezerčić, da određena digitalizirana građa bude dostupna na internetu, ali nikada kompletan opus. Zbog zaštite autorskih prava i sprječavanja neodobrene distribucije digitalizirane baštine, ona će jedino biti dostupna na zahtjev budućih istraživača i ostalih zainteresiranih i vjerojatno uz plaćanje određene novčane naknade.

Žetva je velika, ali radnika malo (Lk 10,2). Ostalo je, ipak, još puno posla na polju digitalizacije, a izazovi u vidu manjka ljudskih i financijskih resursa otežavaju i usporavaju napredovanje. No, može se zaključiti kako su, i uz ograničena sredstva, učinjeni veliki koraci ka uspješnoj digitalizaciji bogate kulturne baštine koju čuva Franjevački samostan Tolisa.

6. 2. Portal *tolisa.info*

Iako, strogo gledano, nije osmišljen kao projekt digitalizacije kulturne baštine župe Tolisa, web portal *tolisa.info* ima određene elemente takvog projekta. To je mrežno mjesto posvećeno promociji povijesti, kulture i događaja na prostoru mjesta Tolise, ali i šire. Primarno služi kao izvor informacija za stanovnike Tolise i okolnih mjesta i za ljude porijeklom s ovih prostora, a koji žive u inozemstvu. Pokretači portala su Damir Oršolić i Daniel Dominković koji su vođeni ljubavlju prema rodnom mjestu odlučili ići u korak s vremenom i staviti Tolisu na digitalnu kartu svijeta kako bi pružili informacije te sačuvali običaje i tradiciju. Oršolić, diplomirani informatičar, odgovoran je osim za sadržaj i za tehnički dio, odnosno za podizanje portala i omogućavanje različitih funkcionalnosti. Osposobljen u ožujku 2007. godine jednostavnog dizajna s naglaskom na sadržaj. Portal korisniku pruža uglavnom jednostavno i brzo orijentiranje. U zaglavlju s lijeve strane nalazi se animacija grba Tolise, na sredini zaglavlja piše *Terra Tolis 1244* (prvi spomen imena Tolisa), a u desnom kutu se svakih nekoliko sekundi izmijene fotografije i crteži značajnih za povijest Tolise, npr. fotografija fra Martina Nedića, prvog ilirca Bosne, crteži koji prikazuju župnu crkvu, fra Iliju Starčevića, itd. Ispod zaglavlja smještena je rubrika *Jeste li znali...* u kojoj se svakim pritiskom na novu kategoriju ili sekciju, pojavi nova zanimljivost o Tolisi, primjerice da je 22. 7. 2007. godine u Tolisi izmjerena temperatura zraka 42,6 °C ili da je u prostorijama Narodne osnovne škole u Tolisi na inicijativu Tolišanina fra Ilije Oršolića osnovana prva zemljoradnička zadruga u BiH 1904. godine. O ponekim zanimljivostima korisnici mogu dobiti i dodatne informacije klikom na poveznicu *Saznajte više* koja vodi do članka na portalu o toj temi. S lijeve strane naslovne stranice nalazi se glavni izbornik i njegove kategorije: *Naslovnica, O nama, Vijesti, rubrike Mladen i Manda* (šaljive literarne epizode s izmišljenim toliškim bračnim parom autora Daniela Dominkovića), *Trla baba lan* (humoristično-satirični članci koje potpisuje autor pod pseudonimom Tetrijeb u kojima progovara o lokalnim događajima, običajima, ponašanjima i slično, koristeći satiru i ironiju kako bi dao društvenu i / ili političku kritiku) i *Kuda idu divlje svinje* (bavi se položajem Hrvata u Bosni i Hercegovini, najčešće članci preuzeti iz drugih izvora), a kategorija DANI TOLISE (prigodno napisana velikim tiskanim slovima kako bi označila važnost te kulturne manifestacije koja se održava od 2006. godine, tu korisnik može pronaći sve vijesti vezane uz nju): *Obrazovanje, Religija, Kultura, Gospodarstvo, Sport, Telefonski imenik, Posavski rječnik, Šifonjer, Karta Tolise, Slikovnica, Informacije, Linkovi i Kontakt*.

Za ovaj su rad posebno važne i zanimljive kategorije *Kultura*, *Posavski rječnik*, *Šifonjer* i *Slikovnica*. U kategoriji *Kultura* mogu se, u potkategoriji *Vijesti* naći članci o kulturnim događajima u Tolisi poput posljednjeg objavljenog članka u trenutku pisanja ovog rada pod nazivom *Poznati su dobitnici Književne nagrade 'Fra Martin Nedić' za 2024. godinu*. U potkategoriji *Knjige* donose se pregledi i sadržaji dviju važnih knjiga za ovo područje, *Toliška tkanica* (objavljena 2007. godine, skupina autora donosi povijest Tolise i njezinih kulturno-umjetničkih i ostalih društava, klubova, udruga i sekcija) i *Posavski književni zbornik* (donosi uvid u književno stvaralaštvo autora Bosanske Posavine, kako onih iz prošlosti, tako i suvremenih). Iako na portalu ove knjige nisu dostupne u cijelosti, kako bi to bilo u digitalnim arhivima, korisnicima i istraživačima portal ipak donosi sadržaj tih knjiga prema kojemu mogu zaključiti bili im bile korisne i potrebne. U potkategoriji *Književnost* nalaze se biografije i ulomci prozih i poetskih djela poznatih toliških književnika: fra Martina Nedića, fra Bone Nedića, Ive Nedića, Ambre Maroševića, fra Ante Nedića, Marka Vukića Skeje, Fra Marka Oršolića, Marka Oršolića, Tunje Oršolića Makarića i Mate Nedića. U potkategoriji *Slikarstvo* nalaze se biografije i nekoliko skeniranih likovnih radova toliških likovnih umjetnika: fra Stjepana Nedića, fra Peje Oršolića i Marka Pejića. Sve što se nalazi u ovim dvjema zadnjim potkategorijama, priredio je prof. Mato Nedić u knjizi *Toliška tkanica*.

Sljedeća kategorija od interesa, *Posavski rječnik*, djelo je autora Daniela Dominkovića koji prikuplja i objavljuje riječi na portalu *tolisa.info*. Nepochinjivo vrijedan digitalni popis lokalnih riječi, fraza i izraza karakterističnih za ovaj dio Bosne i Hercegovine čuva od zaborava bogato kulturno i jezično nasljeđe. Veliki broj riječi se i danas koristi u lokalnom govoru, kako među starijima, tako i među mlađima, dok će se neke riječi samo čuti kod baka i djedova. Pojmovi u rječniku su poredani po abecedi, što uvelike olakšava pretragu i korisnicima daje mogućnost jednostavnog navigiranja. Posjetitelji mogu i potražiti riječ koja ih zanima u tražilici i provjeriti nalazi li se na popisu. Riječi, fraze i izrazi ovog rječnika pripadaju posavskom dijalektu, obliku hrvatskog jezika koji se govori u Bosanskoj Posavini. Posebno značenje i specifičan izgovor, odnosno naglasak pridonosi jezičnoj raznolikosti i bogatstvu hrvatskog jezika, a s time i bogatstvu kulturne baštine bosanskih Hrvata. Uz svaki pojam u Posavskom rječniku stiže i objašnjenje na standardnom hrvatskom jeziku, a na nekim mjestima i upotreba pojma u rečenici, primjerice za riječ *ćage* u rječniku piše: *imenica, množ., pismeni dokaz o čemu, dokument: 'Imaš li ti ćage da si završio školu?' ili za riječ nariktano: pridjev, ono koje je uređeno, napravljeno kako treba, postavljeno na svoje mjesto: 'Eno, narikto sam antenu, sad imam sve programe na televizoru!' ili potlja: nakon određenog vremena, poslije, kasnije:*

'Ostavio sam sebi jednu bombonu da imam za potlja!'. U rijetkim slučajevima piše i porijeklo riječi, odnosno kako je došlo do postojanja pojma, primjerice za riječ *dvičko* piše: *igrača karta, dečko, dobio naziv vjerojatno po tome što u igri bele vrijedi dva boda* ili za riječ *trobojnica*: *dio muške narodne nošnje, koji se veže oko pojasa, naziv dobio zato što se obično sastoji od triju boja: crvene, bijele i plave* ili *razljevuša*: *imenica, vrsta pogače, dobila je takav naziv zbog toga što se pravi od rijetke smjese, koja se razlijeva po tepsiji*. Zanimljivo je da u *Posavskom rječniku* nema ni jedne riječi koja počinje slovom H, a autor Dominković daje sljedeće obrazloženje: *Glas H uopće ne postoji u posavskom govoru, nego se sve riječi izgovaraju bez njega, bilo na početku riječi (armonika-harmonika, rast-hrast), bilo u sredini riječi kada je ono u pravilu zamijenjeno drugim slovom (uvo-uho, uapsit-uhapsiti), bilo na kraju riječi (ora-orah, duv-duh)*. Kao dio digitalne baštine, *Posavski rječnik* na *tolisa.info* portalu je pokušaj očuvanja lokalnih riječi, fraza, izraza, arhaizama koji bi inače nestali s promjenama u jeziku i kulturi, a koje su posljedica modernizacije društva. Digitalni oblik osigurava laku i brzu raspoloživost *Rječnika* širokoj publici, uključujući mlađe generacije odrasle u dijaspori koje vjerojatno nisu upoznate s većinom pojmova, a žele saznati više o svojoj kulturi i posavskim korijenima. Jezik je živi organizam, neprestano se mijenja, evoluirao, rađa i sahranjuje riječi, definira nas i smješta u određenom prostoru i vremenu. *Posavski rječnik* predstavlja sliku jedne skupine ljudi, njihovih tradicija i običaja iz nekih prošlih, analognih vremena, a koji su sada, pretočeni u nule i jedinice binarnog, postali digitalna baština, na dlanu dostupna.

Kategorija *Šifonjer* (od francuske riječi *chiffonnier*), digitalni je ormar koji čuva potkategorije *Igre, Molitve s koljena na koljeno, Stara jela i Pečenje rakije*. U potkategoriji *Igre* navedene su sljedeće: *piriz, ćuška, lopta u kolu, prsten, janjine i truli dubleka*. Svaka je igra detaljno opisana, dana su pravila i potrebni rekviziti. Primjerice, za igru *piriz* potrebna su dva rekvizita, jedan je *piriz, drveni predmet duguljasta i valjkasta oblika dužine 8 – 12 cm i drveni štap (lopatica) kojim se on odbija* (Nedić: *piriz*, *tolisa.info*), dok za igru *janjine* ne trebaju nikakvi posebni rekviziti zato što je cilj preskočiti osobu, tzv. *janjnu*, iz sedam različitih položaja. Opisi ovih igara služe kao podsjetnik za starije generacije, a mlađima daju priliku da ih i oni isprobaju i nauče te upoznaju starije načine zabave i provođenja slobodnog vremena. Ovakvi digitalno dostupni opisi pružaju rijetku mogućnost udaljavanja od modernih tehnologija i istovremenog približavanja kulturi zabave predaka kroz proživljeno iskustvo participacije u igri.

Nakon starih igara, na red dolaze stare molitve, iz usmene predaje s koljena na koljeno pretočene u digitaliziranu duhovnu baštinu. Na portalu se nalaze sljedeće: *Gospa kleči na kamenu, Gospin plač, Sv. Vide, Oj Marijo dan i noć, Pođe spati Boga zvati, Faljen Isus dvor*

nebeski, O moj Bože dragi, Bog na stazu stazicu, Oj čovječe samrtniče, Šta po gori škripuće, te Oj Isuse uspomena. Prvih šest molitava upamtila je Mara Nedić, ostalih pet Ruža Nedić, a sve ih je priredila Katica Dominković. Molitve su u stihu, većinom su kratke i lako pamtljive što je i razumljivo budući da su nastale u narodu i prenosile se usmenim putem. Ljudi ovoga kraja generacijama su čvrsto vezani uz svoju vjeru, utjecali su se i još uvijek se utječu Bogu, Djevici Mariji i svecima. S molitvom su se budili i išli spavati, što vidimo po molitvama *Bog na stazu stazicu* i *Oj Marijo dan i noć* koje glase:

Bog na stazu stazicu,

Oj Marijo dan i noć

Na nu svetu vodicu

Budi meni u pomoć!

Iz kamena znamena.

A ja jadna kud' ću sada

Na njoj sjedi Djevica,

Ne pokori se, ne'am kada.

Na glavi joj krunica.

Ako noćas umrem tužna,

Bile ruke umiva,

Osta' Bogu uvijek dužna!

Grešne duše doziva:

Oj, dušice dušice,

Latite se ramena

I Isusa ranjena

I pogledaj dole – gore

Ge se nebo procvalo

Zemljica se rastupila

Amen!

Vodo bokova operi mene.

Krvi Isusova napoji mene.

Muko Isusova okripi mene.

Slatki Isuse pomози mene.

Slatki Isuse moj pokoju,

Priobradi dušu moju,

Da uslišam naredbu Tvoju.

Amen!

Molitve digitalizirane na portalu *tolisa.info* dio su nematerijalne kulturne baštine. Od starijih članova obitelji prenošene su na mlađe generacije u svrhu očuvanja duhovne tradicije i vjerske prakse. Zbog prirode usmene predaje moguće je da je došlo do određenih promjena u formi i izrazu pa postoje različite verzije istih molitava u toliškim kućanstvima. Bez obzira na to, središnja tema i značenje je jednako. Iz priloženih primjera vidljiva je, osim duhovne, i specifična jezična dimenzija. Lokalno narječje i izrazi dodatno su bogatstvo i poveznica s prošlošću ovoga kraja, koja i putem ovih molitava, sačuvanih u digitalnom obliku, ima i imat će svoj odjek i u budućnosti. Ove su molitve svjedočanstvo toliških ljudi i njihovih životnih iskustava, patnji, zahvala i molbi, u njima je sadržan njihov svjetonazor, način života i, najviše od svega, vjerovanje u nešto veće od njih samih. One same, kao i duhovni, društveni i kulturni kontekst sadržan u njima, ovjekovječene su i spašene od zaborava zahvaljujući portalu *tolisa.info* i onima koji stoje iza njega, osiguravajući njihovu daljnju prisutnost i dostupnost.

Sljedeća potkategorija u kategoriji *Šifonjer* jest *Stara jela* koja donosi recepte i fotografije tradicionalnih jela Tolise i šireg područja oko nje. Gastronomska je kultura ovoga kraja izrazito bogata i rezultat je tradicije koja se godinama njeguje. Portal donosi dvanaest jednostavnih recepata, i to za: pogaču, prženi kupus, provu, kompiraču, kolačiće kroz ruku, crevaru, cicvaru, lokšice, suhe kolače, drobilicu, dublegdinje i kiseli kupus. Ovi su recepti još jedan od pokazatelja povijesti Tolise i okolice. Ravničarsko područje bogato plodnim poljima u kojem su velike obitelji s brojnou djecom živjele i preživljavale pretežno od obrađivanja tih poljanica, ali i od uzgoja domaćih životinja. Jelo se ono što se imalo, a nije se imalo mnogo. Brašno, kukuruzno ili pšenično, osnovni je sastojak većine jela, a slijede krumpir, svinjska mast, kajmak te sezonsko voće i povrće. Meso je bilo skupo i rijetko na meniju. S porastom životnog standarda, promijenile su se i prehrambene navike ljudi ovoga kraja. Shodno tomu, danas se većina ovih starih jela neće naći na obiteljskom stolu. Jedno od tih je zasigurno drobilica, sirotinjsko jelo od stare prove, tj. kukuruznog kruha (koja je i sama sirotinjska zamjena za skupi pšenični kruh), a kuhana je u vreloj posoljenoj vodi zamašćenoj svinjskom masti. Ili cicvara, jelo od domaćeg kajmaka kuhanog do vrenja u loncu pa posuto kukuruznim brašnom. S druge strane, jedno od starih jela koje nije palo u zaborav, štoviše daleko je od njega, jest pogača. Pogača se pravi od pšeničnog brašna, vode, soli i sode bikarbone. Tijesto se zamijesi i peče

otprilike pola sata u masnoj tepsiji, a po završetku pečenja pokriva se kako bi omekšala. Završni koraci u pripremi su rezanje gornje kore na kockice, posipanje izrezanog luka na pogaču i na kraju polijevanje vrelom svinjskom mašću. Pogača se jede uz razne priloge. Kajmak, suhomesnati proizvodi, ajvar, ukiseljeni kupus, rajčice, krastavci, sve se to danas može naći na stolu uz pogaču koja se tradicionalno jede za doručak. Stara su jela mnogo više od hrane, ona su pokazatelj kulturnog i društvenog života jedne zajednice. Pričaju priču o okolnostima, prilikama i neprilikama življenja domaćeg stanovništva, a ponajviše o ekonomskim uvjetima i tradicionalnom načinu života. Recepti su, kao i molitve, prenošeni usmenim putem. Digitalizacijom starih recepata na portalu *tolisa.info* očuvan je dio gastronomskog naslijeđa ovog prostora pa kulinarska tradicija prošlosti, iako u procesu iščeznuća sa stolova, neće u potpunosti pasti u zaborav.

Potkategorija *Pečenje rakije* donosi iscrpan opis procesa dobivanja rakije šljivovice, alkoholnog pića neizostavnog za ovaj dio BiH. Opisan je proces destilacije, dobivanja visokokvalitetne šljivovice, mogući problemi i mane te savjete kako ih riješiti. Rakija je prisutna na svim događanjima, svečanostima, slavljinama, svadbama, krštenjima, karminama, rođendanima, itd. pa je, razumljivo, i na portalu dobila prostora. Pečenje rakije više je od samog tehničkog procesa. Ono je tradicionalni društveni događaj koji svake godine okuplja obitelj i prijatelje na zajedničko druženje uz glazbu i razgovor. Rakija se obično peče krajem ljeta, odnosno početkom jeseni.

Kategorija *Slikovnica* na portalu *tolisa.info* služi kao digitalni arhiv fotografija. Najstarije fotografije nastale su 20-ih godina prošlog stoljeća, a najrecentnije 2015. godine. Fotografije prikazuju različite segmente života u Tolisi i okolici tijekom godina. U 165 albuma nalazi se 7230 fotografija. Najveći broj fotografija, njih 3542, dio je albuma pod nazivom *Događaji i prigode* gdje se mogu vidjeti fotografije s maskara, crkvenih svečanosti (poput Tijelovske procesije ili proslave patrona župe), lilanja (običaj uoči Svetog Ilije), koncerata, malonogometnih turnira, itd., a te su fotografije nastale u periodu između 2008. i 2013. godine. Od fotografija starijeg datuma ističu se one u albumu *Vremeplov* u kojemu se mogu vidjeti crno-bijele fotografije na kojima mladići i djevojke stoje ispred skupljenog sijena, uređivanje parka pred školom iz 1976. godine, školske uspomene generacija od 1920. do 1990., fotografije svadbe iz 1972., itd. Važan je i album pod nazivom *Poplava* koji sadrži fotografije jednog od najtežih događaja u novijoj povijesti Tolise i okolice, nezapamćene poplave koja je zadesila Bosansku Posavinu 2014. godine. Fotografije ljudi zabrinutih lica, poplavljenih dvorišta, akcije punjenja vreća pijeskom i stvaranje nasipa samo su neki od detalja na ovim fotografijama.

Ovakvi i slični događaji pamte se i prepričavaju generacijama, u govoru postaju vremenska odrednica, vrijeme se u ovim krajevima dijeli na prije i poslije poplave (uz stariju odrednicu prije / poslije Domovinskog rata). Fotografije poplave na portalu *tolisa.info* povijesno su svjedočanstvo razorne moći prirode koja je ostavila dubok trag na stanovništvo. Pokazuju ne samo devastaciju objekata nego i reakciju zajednice na poteškoće. Poplava je predstavljala prijetnju i kulturnoj baštini pa su fotografije dokaz i napora stanovnika, baštinika i drugih inozemnih dobrovoljaca za očuvanje kulturnog blaga. Prikazi starih, tradicionalnih toliških kuća i kulturnih spomenika usred vode simbol su trajnosti i otpornosti kulture ovoga kraja koja preživljava i nastavlja dalje unatoč izazovima vremena.

Portal *tolisa.info*, kako je već rečeno, nije izvorno zamišljen kao službeni projekt digitalizacije kulturne baštine župe Tolisa. Iza njega ne stoji Ministarstvo, Vlada ili baštinske institucije, kao u slučaju projekta *eKultura u Republici Hrvatskoj*, nego je *tolisa.info* djelo baštinika kulture i zaljubljenika u svoje selo, njegovu tradiciju, običaje i najvažnije njegove ljude kojima je bio cilj, između ostalog, ovjekovječiti, sačuvati i podijeliti dio bogate kulturne baštine i povijesti Tolise, koja je od neprocjenjive važnosti za identitet i osjećaj zajedništva lokalnog stanovništva. Projekt je amaterski, što nipošto ne umanjuje njegovu veličinu i stručnost, samo ukazuje na to da je rezultat rada ljudi koji se ne bave profesionalno digitalizacijom kulturnih sadržaja, ali to rade iz ljubavi, što i jest dio definicije amatera koju donosi Hrvatski jezični portal: *amater* – onaj koji što radi iz ljubavi (glumac, nogometaš i sl.), koji nema redovite naobrazbe za taj posao, koji tim bavljenjem ne rješava svoje egzistencijalne probleme, kome to nije profesija. Kroz predan rad i entuzijazam, autori portala Oršolić i Dominković stvorili su platformu koja služi kao resurs za sve one koji žele istražiti, razumjeti i cijiniti kulturne posebnosti ove regije.

Iako ne posjeduje službeni status niti institucionalnu podršku, *tolisa.info* uspješno služi svojoj svrsi pružajući pristup informacijama, fotografijama i pričama koje odražavaju dušu i povijest ovog kraja, a ujedno daje jedinstven uvid u lokalnu kulturu i povijest, čime doprinosi očuvanju i promociji vrijednih kulturnih resursa koji bi inače bili zaboravljeni.

S obzirom na sve što je postignuto, važno je nastaviti s podrškom i razvojem ovog portala, kako bi se osigurala dugovječnost, održivost i kvaliteta sadržaja te osigurala buduća istraživanja i prisutnost kulturnih sadržaja u digitalnom svijetu. Nastavljajući na to treba ukazati na određene prilike za poboljšanje kako bi sadržaj i korisničko iskustvo bili na višoj razini.

Ažuriranje dizajna portala je pri vrhu liste potrebnih promjena. Dizajn se nije mijenjao otkako je portal napravljen 2007. godine, a otada je došlo do znatnog napretka u web-dizajnu.

Uvođenje suvremenih dizajnerskih elemenata i boljih vizualnih prikaza može učiniti portal privlačnijim i funkcionalnijim. Primjerice, integracijom funkcije pretraživanja uz opciju filtriranja prema različitim kriterijima može se pomoći korisnicima u bržem pronalaženju određene informacije ili pojma.

Sljedeća bitna nadogradnja jest ona sadržajna. Poželjno bi bilo dodati nove multimedijske sadržaje koji bi dodatno obogatili Portal. Na primjer, različiti videomaterijali poput intervjua s najstarijim stanovnicima koji bi govorili o iskustvu odrastanja i življenja u prošlim vremenima ili intervjui s povjesničarima i etnolozima koji bi dodatno pojasnili određene specifičnosti lokalne kulture. Nadalje, uz stare molitve bi se mogli dodati prateći audiozapisi kako bi se u potpunosti mogla doživjeti lokalna jezična posebnost. Također, zvučni zapisi narodne glazbe i instrumenata bi portalu dali još jednu dimenziju nematerijalne kulturne baštine. Zanimljivo bi bilo vidjeti i detaljan opis narodnih nošnji i upute kako ih pravilno obući. Redovito ažuriranje digitalnih kulturnih sadržaja doprinijelo bi održavanju statusa relevantnosti samog portala. Većina sadržaja na portalu dodana je prije više od 10 godina tako da je obnova više nego dobrodošla.

Portal bi izuzetno napredovao preko različitih suradnji s kulturnim i vjerskim institucijama. Suradnja s muzejom *Vrata Bosne* i samostanom Tolisa može omogućiti portalu *tolisa.info* pristup vrijednim resursima poput arhivskih materijala i muzejske građe. Na primjer, Muzej može ustupiti dijelove digitaliziranih verzija svojih zbirki ili omogućiti istraživanje povijesnih dokumenata koje bi portal potom mogao objaviti online. Kulturne institucije, kao što su centri za kulturnu baštinu ili kulturno-umjetnička društva, mogu pružiti stručne uvide i pomoći u stvaranju kvalitetnih i autentičnih sadržaja.

Ovakva bi suradnja zasigurno omogućila i različita znanstvena istraživanja koja bi doprinijela dubljem razumijevanju i dokumentiranju lokalne baštine. Portal može poslužiti kao platforma za objavu rezultata tih istraživanja, a time bi se dodatno obogatio sadržaj dostupan korisnicima.

Suradnja s obrazovnim institucijama također bi bila od značaja za portal. Sklapanjem partnerstava sa školama mogli bi se organizirati projekti u kojima bi sudjelovali učenici, a rezultati bi bili učitan na portal. Učenici bi uz pomoć profesora prikupljali, istraživali i dokumentirali raznovrsne elemente kulturne baštine, tradicije, običaja i povijesti. Primjerice, mogli bi bilježiti kako se njihove obitelji pripremaju za Božić ili Uskrs te koje božićne ili uskrsne običaje prakticiraju. Ovakvi projekti ne bi isključivo bili korisni portalu, već bi i pomogli u edukaciji mladih o važnosti očuvanja lokalne kulturne baštine.

Partnerstva s navedenim institucijama mogu dovesti do organiziranja događaja kao što su izložbe, predavanja, radionice, kulturne manifestacije, itd. Ciljevi ovakvih događaja bili bi promicanje kulturne baštine i pokušaji poticanja interesa javnosti za uključivanje u aktivnosti očuvanja kulture. Portal *tolisa.info* može poslužiti kao platforma za promociju ovih događaja, a nakon njihovih održavanja, na portalu se mogu arhivirati njihovi rezultati. Ako bi takvi projekti doveli do većeg angažmana lokalne zajednice, mogli bi se pokrenuti i volonterski programi u kojima bi zainteresirani građani sudjelovali u prikupljanju i obradi materijala, a pridonijeli bi povećanju raznolikosti perspektiva i sadržaja. Ovakvi bi programi bili i veliki korak naprijed prema uspostavljanju održivih rješenja za sustavno napredovanje portala zahvaljujući simbiozi profesionalnih institucijskih alata i volonterskoj volji i želji za očuvanjem onoga što povezuje i prošlost i sadašnjost i budućnost, a to je kultura.

Još nešto što bi podignulo portal na višu razinu jest dodavanje mogućnosti za čitanje sadržaja na drugim jezicima, poglavito na engleskom i njemačkom jeziku. Engleski zbog svoje široke rasprostranjenosti, a njemački zbog velikog broja ljudi koji vuku korijene iz toliškog i okolnog područja, a cijeli su život proveli u državama njemačkog govornog područja i ne govore hrvatski jezik ili govore, ali ne u potpunosti. Višejezičnost doprinosi inkluziji većeg broja različitih ljudi koji bi u suprotnom ostali zakinuti za mogućnost proširivanja znanja o bogatoj kulturi ovoga kraja. Još jedan korak ka većoj inkluzivnosti bilo bi dodavanje opcija koje olakšavaju pristup i navigaciju osobama s invaliditetom. Primjerice, opcija za čitanje teksta bila bi od velike pomoći osobama sa smanjenim vidom ili sličnim poteškoćama, kao i opcija za visoko kontrastni prikaz. Nadalje, implementiranjem intuitivnih menija, većih tipki i opcije za glasovne naredbe olakšalo bi korisničko iskustvo starijima i onima s motoričkim poteškoćama.

Ipak, kada se razmatra šira slika, ostvarivanje gore navedenih savjeta i preporuka za poboljšanje portala bilo bi izrazito zahtjevno. Mnogi su izazovi i prepreke koje sprječavaju daljnji napredak portala, a najveći problem jest nedostatak ljudskih i financijskih resursa. Portal je, kao što je ranije rečeno, djelo zaljubljenika u svoje selo i kulturu kojima je vođenje portala hobi, a ne primarna okupacija. Ovakav projekt velikih infrastrukturnih i sadržajnih promjena bio bi prilično izazovan za mali tim s ograničenim resursima. Potrebno je angažirati još zainteresiranih istomišljenika s potrebnim skupom vještina koji bi pomogli u planiranju, razvoju, održavanju i suvremenijoj prezentaciji portala, a takve je danas teško naći. Bilo kakav kulturni projekt podrazumijeva i potrebu za financijskom potporom pa bi neka od rješenja za dobivanje potrebnih sredstava bila, primjerice, prodavanje oglasnog prostora na portalu gdje bi se sponzori

mogli predstaviti ili prijave na natječaje Federalnog ministarstva kulture i sporta ili Ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

No i bez navedenih promjena, portal *tolisa.info* ostaje vrijedan izvor kulturnih sadržaja Hrvata ovog dijela Bosne i Hercegovine.

6.3. Blog *Selo Matići*

Matići, još jedno od sela župe Tolisa, imaju svoj prostor i u digitalnom svijetu, u obliku blog stranice *Selo Matići*. Pokretač bloga Ivica Marković stvorio je blog krajem 2011. godine na kojemu je ispočetka objavljivao sportske informacije vezane uz lokalni nogometni klub *Napredak* Matići, no s vremenom je postalo primjetno da u selu, ali i među dijasporom, postoji značajan interes za te informacije, ali i za druge događaje i važne teme. Pomoć je pružio Joso Orkić te su zajedničkim snagama pokrenuli blog i Facebook stranicu *Selo Matići*, koje su s prvim objavama započele 20. lipnja 2018. godine, s ciljem okupljanja Matićana diljem svijeta. *Željeli smo kroz interaktivno djelovanje iznijeti na svjetlo dana nove ili već pomalo zaboravljene povijesne događaje, zanimljivosti i informacije o našem malom mjestu. Kroz priče i sadržaje nastojimo očuvati prošlost, oživjeti je te vizualizirati naše selo na način koji će biti zanimljiv i poučan za sve*, navodi Marković.

Blog *Selo Matići*, mjesto je na kojemu se mogu pronaći obavijesti o događajima u selu, različite kolumne, novosti vezane za lokalni nogometni klub *Napredak* Matići, izvještaji o povijesti sela, njegovim stanovnicima, običajima, tradiciji, kulturi i svemu između. Što se tiče prikupljanja podataka, odabira i izrade sadržaja, 90% tog posla obavili su pokretači Marković i Orkić, dok su ostatak doprinijeli pratitelji i prijatelji s Facebook profila *Selo Matići*. Također, značajnu pomoć pružili su trenutačni i bivši izravni i neizravni suradnici, uključujući Irenu Marković (*Običaji u selu Matići*), Lucu Mamić, Peju Pejića i Ivu Živkovića (*Poezija*), msgr. Ivu Martinovića, fra Danijela Živkovića i fra Marka Neretljaka (*Duhovne priče*), Ivana Dabića (*Kutak za mlade*), Dinu Dabića (*Umjetnost*), fra Luku Markovića (*Kolumne*), Ivanu Mišković (*Opće informacije*, lektor), Vedrana Pejića i Josipa Ivića (*Fotografije*) i mnoge druge.

Čuvar kulturnog pečata Matića svakako je blog i Facebook stranica 'Selo Matići'. U trenutku kad je prestao svaki vid kulturnih događanja u selu, a koji se ogledao u radu KUU 'dr. Krunoslav Draganović' sve do 2013. godine i ponekog nastupa 'Jastreb banda' i 'Matići banda', pojavila se na društvenim mrežama ova stranica i iz ničega počela stvarati nešto. Nešto što će godinama rasti i pretvoriti se u kulturni bastion sela. Bastion koji se usprotivio pokušaju da se

nemarom zatre sve dobro što kultura donosi sa sobom i što znači čovjeku u njegovu razvitku i općem napretku, piše Joso Orkić, jedan od pokretača i potpisnik većine pisanog sadržaja na blogu.

Stranica je organizirana na način da se posjetitelj može jednostavno orijentirati kroz različite sekcije, uključujući povijest, događanja, osmrtnice, sport, kulturne manifestacije, itd. Kategorije su jasno označene, omogućujući korisnicima brzo pronalaženje informacija koje ih zanimaju. Nadalje, postoji opcija tražilice koja olakšava pretragu specifičnih tema. Na vrhu početne stranice može se vidjeti kolaž fotografija koje prikazuju matičko nogometno igralište, satelitski pogled na selo, grb NK *Napredak* Matići i područnu crkvu sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika sela.

U tekstu pod nazivom *Povijest sela Matići* autor Joso Orkić piše o temeljnim karakteristikama sela, poput točnom stupnju zemljopisne širine i duljine i ulicama u selu. Potom slijedi dio o demografiji sela s posebnim naglaskom na stara prezimena i obitelji od kojih današnje stanovništvo vuče korijene. Ovi zapisi uključuju informacije o migracijama, promjenama u demografskoj strukturi te nestanku i pojavljivanju novih prezimena kroz vrijeme. U podnaslovu *Lokalitet sela* saznaje se, između ostaloga da je područje sela Matići bilo naseljeno još prije 4300 godina i da je pripadalo Vinčanskoj grupi naroda. Postoje i tri teorije o nastanku sela koje prenosimo u cijelosti s bloga: *Postoje tri legende o postanku sela ili dolasku prvih naseljenika koji su činili jezgru budućeg sela. Jedna od njih je ona o tri brata hajduka koja su s obiteljima pobjegla iz Semberije i naselila se na prostoru današnjeg sela. Braća su bili Matuz, Dabo i Čobo. Druga legenda kaže da je na pusto mjesto došla trudna djevojka iz Slavonije, tu se porodila i ostala živjeti sa svojom kćeri. Stanovnici iz okoline su to mjesto zvali 'tamo gdje žive mat i či' (mati i kći) a kasnije su ga po njima nazvali Matići. Treća legenda kaže da su dva brata čobana, Matija i Josip, došli sa svojim stadom i tu ostala. Po starijem Matiji selo dobije naziv Matići. Sve tri legende datiraju između 1600. i 1650. godine* (Orkić, blog *Selo Matići*).

U nastavku slijede opisi (ne)prilika koje su zadesile selo tijekom osmanske i austrougarske vladavine. Za Turaka je, primjerice, došlo do velikog raseljavanja stanovništva zbog razaranja i spaljivanja svih posavskih sela pa tako i Matića. Kako piše Orkić, sve se to odvalo zbog izbijanja Dubičkog rata 1788., vođenog između osmanskog i austrijskog carstva. Dolaskom Austro-Ugarske izvršen je popis stanovništva 1879. godine. Selo Matići brojalo je 642 žitelja, a napravljena je i nova teritorijalno-administrativna reorganizacija zemlje. Za vrijeme Austro-Ugarske uvedena je vojna obveza koja nije postojala za kršćansko stanovništvo za vrijeme Osmanlija (umjesto toga, plaćan je porez). U Prvom svjetskom ratu Matićani su se borili na

strani centralnih sila i u tom ratu život je izgubilo 20 muškaraca iz Matića, čija imena, prezimena, mjesto i datum pogibije Orkić također navodi. U nastavku piše i o povijesti sela između dva svjetska rata, a potom i za vrijeme Drugog svjetskog rata u kojemu je poginulo i nestalo 86 muškaraca iz Matića (čije podatke ponovno navodi). Zatim slijedi doba Jugoslavije pa Domovinskog rata za koji na blogu postoji i dnevnik događanja koja su se odvijala u selu i u okolici te fotografije poginulih mještana.

Ovakvo digitalno očuvanje detaljnog opisa povijesti sela Matići od neprocjenjive je važnosti jer čuva dokaze o nastanku i razvijanju jednog mjesta te (kulturnog) identiteta njegove zajednice.

Na blogu se nalazi i dio posvećen zanatu po kojemu se Matići ističu između svih sela župe Tolisa. To je korparstvo, odnosno pletenje košara koje ima duboku tradiciju u ovome selu. Kako donosi autor teksta Orkić, krajem pedesetih godina prošlog stoljeća, ovo malo selo na području Orašja započelo je svoje putovanje u svijet košaraštva zahvaljujući jednom neobičnom preokretu sudbine. Naime, Pavo Dabić, mještanin Matića, završio je u lepglavskom zatvoru zbog političke spletke. Umjesto da poklekne pred nevoljama koje su ga snašle, Pavo je iskoristio svoje vrijeme u zatvoru na najbolji mogući način, tako što je naučio vještinu pletenja košara od vrbova pruća. Nakon što je odslužio kaznu, Pavo se vratio u Matiće, naoružan ne samo novim zanatom već i svim potrebnim znanjima koja su mu omogućila da ovaj zanat pretvori u održiv izvor prihoda za svoju obitelj. No nije stao samo na tome. Uz pomoć sumještana Ilije Matuzovića, 1958. godine pokrenuo je prvu organiziranu proizvodnju košara u Orašju. Njegova vizija i predanost ovom zanatu ubrzo su se proširile među mještanima te je Pavo počeo organizirati tečajeve pletenja košara u Matićima. Košare su se plele od crvene američke vrbe, tzv. vrbova pruća, koje se nabavljalo iz Slavonije, Srijema i međimurskog kraja. Međutim, stvari su se značajno promijenile nakon što su 1961. godine u Matićima zasađeni prvi nasadi vrbovog pruća. Ova odluka udvostručila je isplativost bavljenja košaraštvom, jer su se sirovine sada mogle nabavljati lokalno, pri čemu su se smanjili troškovi, a povećala dostupnost materijala. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća, matićki košaraši počeli su eksperimentirati s izradom pletenog namještaja, koristeći kombinaciju vrbovog pruća i jednogodišnjih mladica rakite ili autohtone bijele vrbe. Prvi takvi komadi namještaja proizvedeni su 1979. godine. Jedan od veterana ovog zanata, košaraš Ilija Stanić iz Matića, više od trideset godina proizvodi pletene stolice. U intervjuu s bloga govori o procesu proizvodnje, kako štapove bijele vrbe i rakite sječe u lokalnim barama i savskom porječju, nakon čega ih transportira do mjesta prerade. Štapovi se kuhaju nekoliko sati u limenim kazanima, uglavnom navečer, zatim se ujutro ogule i prostiru

da se suše. Unatoč tomu, što je posao zahtjevan, Ilija ističe da je košaraštvo i dalje isplativo. No, suočava se s problemima koji nadilaze samu proizvodnju, poput nedostatka mirovinskog osiguranja. Ovaj problem, prema njegovim riječima, jedan je od glavnih razloga zašto mladi napuštaju svoje rodno mjesto i prestaju se baviti ovim zanatom. Što se tiče budućnosti ovoga zanata, postavlja se pitanje koliko će još dugo opstati. Iako je ovaj zanat odgojio mnoge generacije Matićana i osigurao kruh svagdašnji brojnim obiteljima, čini se da će, nažalost, s vremenom postati tek dio povijesti, priča koju će se prepričavati s nostalgijom, ali bez živih aktera koji bi spasili ovu tradiciju. Upravo zato je bitno da se ovaj tekst nalazi u digitalnom prostoru, kako bi se očuvalo znanje, dokumentirala lokalna povijest, educiralo mnoštvo pa čak možda i potaknulo na uključivanje u proces rada. Širom dostupnošću i vidljivošću ovih priča, potiče se društveno vrednovanje i potpora za očuvanje kulturnih resursa. Kad se govori o digitalizaciji kulturne baštine, ovakvi tekstovi osiguravaju da dragocjeni elementi lokalne i nacionalne povijesti ne budu izgubljeni, već da ostanu dio kolektivnog sjećanja i identiteta, dostupni svima u sadašnjosti i budućnosti.

Na blogu se nalaze i različiti umjetnički radovi mještana, od poezije Peje Pejića, Ive Živkovića, Luce Mamić, likovnih radova Mateje Kamenjaš, Ive i Marije Magdalene Pejić, fotografija Vedrana Pejića, Dine Dabića, Josipa Ivića, itd.

Dokumentirane su i matičke kapelice, njih 17, mala svetišta sagrađena uz cestu ili na raskrižjima kao znak zahvalnosti Djevici Mariji ili nekom svecu / svetici. Svaka je kapelica fotografirana i uz svaku je napisan kratki opis na blogu i po ovom se vidi koliko je ovaj narod vezan uz svoju vjeru i njenu tradiciju čašćenja Majke Božje i svetaca.

Vrlo važan kutak na blogu jest i kategorija pod nazivom *Knjižnica* za koju Orkić kaže: *Početakom 2020. godine osnivač stranice došao je na ideju da se napravi 'Knjižnica' na blogu i tako sačuvaju djela nastala iz olovki naših sumještana kojima je prijetio zub vremena, a također i neka koja su tek bila nastala. Za usuditi je se i reći da je ovo možda i najveći doprinos stranice očuvanju kulturne baštine sela. U realizaciji projekta pomagali su Marko Matolić i Pero Matkić iz arhiva franjevačkog samostana u Tolisi. U toj se digitalnoj knjižnici nalaze fotografije naslovnica djela i ispod njih poveznice preko kojih se mogu spremati PDF datoteke. Djela koja su sačuvana u ovom obliku su: *Posavski narodni kalendari 1995 – 2002.* (urednik Mato Krajinović), *Zaboravljeni grobovi* (autor Mato Blažević), *Pijanstvo Dvije – trije protiv rakije* (autor Joso Mikić (Knežević)), *Prvi ilir Bosne fra Martin Nedić* (autor dr. fra Rastislav Drljić), *Monografija sela Matići* (autor Joso Orkić), *Dnevnik događaja* (autor Mato Pejić), *Orkići –**

Mrkonjići iz Matića (autor Joso Orkić), *Pjesmarice* (autor Marko Pejić), *Pjesmotvorni spisi* (autor Marko Matolić) i brošura *50 godina od kapele do crkve* (autor Joso Orkić).

O ciljevima, planovima i promjenama za budućnost bloga *Selo Matići*, Ivica Marković objašnjava kako je potrebna svježa, mlada snaga koja će unijeti nove ideje i energiju. U planu je proširivanje suradnje s mještanima i dijasporom, kako bi dodatno obogatili sadržaj, osigurali da blog ostane mjesto okupljanja i povezivanja Matićana diljem svijeta, ali da i postane digitalni prostor za očuvanje zajedničke baštine. Fokus je i na unaprjeđenju tehničkih i estetskih aspekata bloga te Facebook stranice, kako bi bili privlačniji i funkcionalniji. Dugoročno, cilj je da blog postane dio šireg projekta Mjesne zajednice Matići, čime bi se osigurala još veća potpora, operativnost te jača povezanost s mještanima i dijasporom.

Blog *Selo Matići* još je jedan primjer amaterske digitalizacije i dokumentiranja kulturnih sadržaja. Bogat je tekstovima, fotografijama i pričama o malome selu i njegovim stanovnicima, čiji se sadržaj redovito nadopunjuje, a koje redovi ovoga rada nisu mogli u potpunosti prikazati. Ono što je bitno jest da je sve to na dohvat ruke zahvaljujući baštinicima kulture, zaljubljenicima i entuzijastima koji su uzeli stvar u svoje ruke i sami od ničega stvorili prostor gdje kultura, tradicija i običaji nalaze sigurno mjesto, spašeni od zaborava i propadanja

6. 4. YouTube kanal *Posavina u srcu*

Još jedan od izvora kulturne baštine bosanskih Hrvata s područja župe Tolisa jest kanal *Posavina u srcu* na platformi YouTube i Facebook stranica istog imena. Amaterski je to projekt autora Maria Dominkovića, rođenog Tolišanina koji već neko vrijeme živi i radi u Švicarskoj. Iako ga kilometri dijele od rodnog zavičaja, ljubav i briga za njegove običaje, tradiciju i kulturu navela ga je na stvaranje jednog kutka interneta gdje će ta kulturna baština biti predstavljena, a ujedno i sačuvana za buduća vremena. U vrijeme pisanja ovoga rada, kanal ima 2,11 tisuća pretplatnika, 105 videozapisa i 684 249 pregleda, a Facebook stranica 54 000 pratitelja. Sadržaj videozapisa je raznolik, ali u najvećoj mjeri dokumentira kulturu i običaje, način života, tradicionalnu glazbu, različite događaje, okupljanja, slavlja te intervjuje s lokalnim stanovništvom. Primjerice, razgovori s prodavačima i posjetiteljima *pijace* – tržnice koja se tradicionalno održava svakog četvrtka u Orašju; intervju s Jelom Dominković iz Tolise, rođenoj 1932. godine, o njenom životu; tradicionalni *vašar* – sajam u Donjoj Mahali koji se održava za blagdan Svih Svetih; postupak navijanja *šoteša* (*vrsta platna, obrađenog na pruge ili kvadratiće*, izvor *Posavski rječnik*); proces tkanja *otaraka*, tj. prekrivača za stol i ručnika u domu 75-godišnje Ane Damjanović iz Tolise. Neformalnost, autentičnost i spontanost videozapisa omogućuju lako povezivanje s publikom koju pretežno čine ljudi s područja Posavine, oni koji stalno tu žive i oni raseljeni širom svijeta. Zahvaljujući kanalu, dijaspora može održati povezanost sa svojom rodnom grudom i njezinom kulturom, usprkos udaljenosti. Komentari ispod videa ukazuju na važnost ovog kanala u očuvanju kulturne baštine i kolektivnog sjećanja.

Usprkos velikom utjecaju ovog kanala i on se suočava s brojnim izazovima. Zbog specifičnosti i lokalne prirode sadržaja, jedan od najvećih problema jest ograničen pristup izvan Posavine. Osim toga, kanal, kao i mnogi slični projekti, ima problema s financiranjem i redovitim stvaranjem sadržaja. Ti čimbenici mogu smanjiti sposobnost kanala da iskoristi svoj puni potencijal.

Ipak, postoji mnogo mogućnosti za razvoj i širenje. Primjerice, angažiranje suradnika koji bi pomogli u produkciji videomaterijala, što je nedavno i ostvareno. Kanalu se pridružila Josipa Oršolić, magistra glume i lutkarstva iz Tolise, bivša studentica Akademije za umjetnost i kulturu u Osijeku, koja je zasad sudjelovala u produkciji dvaju videozapisa u kojima je intervjuirala slastičara iz Donje Mahale Mehmeda Mefaila (čija je slastičarnica desetljećima prepoznatljivo i popularno odredište lokalnog stanovništva i njihovih gostiju) i mlade lokalne poduzetnike,

djelatnike pizzerije La Casa de Pizza iz Orašja. Još jedna mogućnost poboljšanja sadržaja bila bi dodavanje titlova na engleskom i / ili njemačkom, što bi uvelike pridonijelo povećavanju publike.

Posavina u srcu važan je digitalni resurs za očuvanje baštine. Unatoč izazovima, on ima potencijal rasti i obogaćivati svoj sadržaj, čime postaje bolji alat za očuvanje identiteta i kulture ove regije, ne samo za sadašnju generaciju, već i za buduće generacije.

7. Zaključak

Rad jasno ističe da je vrijednost kulturne baštine župe Tolisa kao temelja za očuvanje identiteta bosanskih Hrvata od neprocjenjive važnosti. Tijekom stoljeća, ova materijalna i nematerijalna baština, bila je svjedokom povijesnih, kulturnih i vjerskih događaja koji su oblikovali zajednicu i njeno naslijeđe. Očuvanje tog naslijeđa važno je ne samo za stvaranje i očuvanje kulturnog identiteta, nego i za prenošenje tog identiteta na buduće generacije. Prema Mesiću (2022:207), kultura i identitet imaju intiman i prožimajući odnos dok je baština nositelj i prenositelj kulturnog identiteta.

Prema Geertzu, kako je već spomenuto u Definicijama pojmova, kultura je skup simbola. Pomoću tog skupa interpretiramo svijet oko sebe, ali i svijet u nama samima, naš identitet. Stare molitve, jela, izrazi, povijesni zapisi, običaji, građevine i drugi sadržaji opisani u ovome radu simboli su koji čine kulturu župe Tolisa, a utjecali su na oblikovanje identiteta starijih generacija. Digitalizacijom ti simboli ostaju dostupni i imaju mogućnost utjecaja na generacije koje dolaze.

Digitalizacija je u ovom radu prepoznata kao neophodan korak u suvremenom očuvanju kulturne baštine. U vremenu u kojem živimo, okruženi digitalnim tehnologijama, digitalizacija osigurava očuvanje kulturnih dobara na način koji ih čini dostupnima široj javnosti, dok istovremeno omogućava njihovu dugoročnu održivost. Diljem svijeta, kako piše Herdrich (2024.), kulturna je baština u opasnosti, i to od raznih konflikata, klimatskih promjena, ekspanzije urbanih prostora, i sl. pa je digitalizacija došla kao važno rješenje tih problema i otvorila vrata beskrajnim prilikama i mogućnostima u očuvanju i širenju kulturne baštine.

Iako proces digitalizacije nosi sa sobom brojne izazove, uključujući nedostatak financijskih sredstava, stručnog osoblja i potrebne tehničke infrastrukture, postignuća koja su do sada ostvarena na području župe Tolisa, poput portala *tolisa.info*, bloga *Selo Matići* i YouTube kanala *Posavina u srcu*, pokazuju mogućnosti koje digitalizacija pruža. Ovi digitalni projekti predstavljaju različite pristupe očuvanju i promociji kulturne baštine te dokazuju da je moguće povezati tradiciju i suvremene tehnologije u svrhu očuvanja kulturnog identiteta. Portal *tolisa.info* i blog *Selo Matići* donose vrijedne informacije o lokalnoj povijesti, običajima i jeziku, dok YouTube kanal *Posavina u srcu* omogućava širenje svijesti o kulturnoj baštini Bosanske Posavine kroz videozapise. Ovi projekti služe kao inspiracija za daljnje napore u digitalizaciji i pokazatelj su kako amaterski entuzijizam može izroditi velike doprinose u očuvanju kulturne baštine.

Budućnost digitalizacije kulturne baštine bosanskih Hrvata, a posebno župe Tolisa, jest u daljnjem razvoju, ažuriranju i nadogradnji postojećih projekata te u stvaranju i jačanju partnerstava i suradnji s (međunarodnim) partnerima i stručnim institucijama. Potrebno je osigurati sustavan i profesionalan pristup digitalizaciji, ne ostavljajući po strani ulaganje u znanje i tehnologiju. Također, prijeko je potrebno osigurati financijsku potporu kako bi se svladali izazovi koji usporavaju proces digitalizacije. Ovaj rad ističe važnost budućih napora u digitalizaciji, koja će omogućiti da kulturna baština župe Tolisa, ali i šire, ostane živa, prisutna i dostupna generacijama koje dolaze.

Iz osobne perspektive, autorica smatra da se digitalizacija kulturne baštine treba odvijati i u amaterskom i u profesionalnom vidu te da je vrijedno poticati buduće generacije i na njih prenositi volju i želju za (digitalnim) očuvanjem i dokumentiranjem kulturne ostavštine predaka.

Literatura

Knjige i znanstveni članci:

1. Borić Cvenić, M., Mesić, H. (2019.) *Uloga kreativnih industrija u brendiranju i oblikovanju slike grada*, *Lingua Montenegrina*, 12, 1, str. 257–282.
2. Damjanović, I. (2007.) *Prirodna i zemljopisna obilježja Tolise*, U Nedić, M., ur. *Toliška tkanica*, Tolisa: Organizacijski odbor za obilježavanje 80. obljetnice KUD - a *Kralj Tomislav*, 60. obljetnice ŠD *Sloga* i 30. obljetnice Dragovoljnoga vatrogasnog društva Tolisa, str. 9. – 22.
3. Eagleton, T. (2000.) *The Idea of Culture*, Oxford: Blackwell Publishing. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4929921/mod_resource/content/1/Terry%20Eagleton-The%20Idea%20of%20Culture-Wiley-Blackwell%20%282000%29.pdf (pristup 8. 9. 2024.)
4. Geertz, C. (1973.) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, Inc. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5781397/mod_resource/content/1/Geertz_Cliffford_The_Interpretation_of_Cultures_Selected_Essays%20%281%29.pdf (pristup 8. 9. 2024.)
5. Hasenay, D., Krtalić, M. i Šimunić, Z. (2011.) *OBRAZOVANJE STUDENATA INFORMATOLOGIJE O ČUVANJU I ZAŠTITI KULTURNE BAŠTINE – TEMELJNA ZNANJA I NJIHOV PRIJENOS U PRAKSU*, *Život i škola*, LVII (25), 61. – 75., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71624> (pristup 10. 9. 2024.)
6. Hummel, C. (2024.) *What is Contemporary Culture in 2024: Meaning & Examples*, *Culturizm*, URL: <https://culturizm.com/what-is-contemporary-culture/> (pristup 10. 9. 2024.)
7. Huxley, A. (1997.) *Kultura i pojedinac*, *Čemu*, IV (10), 115. – 122., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/61692> (pristup 10. 9. 2024.)
8. Jurenić, M. (2020.) *Digitalizirane inkunabule u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu*, Diplomski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:696224> (pristup 11. 9. 2024.)
9. Jurić, fra M. (2018.) *Nacionalni spomenik Franjevački samostan i crkva Uznesenja Marijina u Tolisi župa Uznesenja Marijina i crkva*, U Selimbegović, N., ur. *Dani*

- europskog naslijeđa 2017*. Sarajevo: Federalno ministarstvo kulture i športa, str. 57. – 71.
10. Kuzman Šlogar et al. (2023.) *Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine* URL: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/izdvojena-lijevu/kulturne-djelatnosti-186/digitalizacija-kulturne-bastine-9828/smjernice-za-digitalizaciju-kulturne-bastine/15034> (pristup 10. 8. 2024.)
 11. Lovrenović, I. (2019.) *Hrvati u Bosni i Hercegovini* URL: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/hrvati-u-bosni-i-hercegovini> (pristup 4. 8. 2024.)
 12. Mandavilli, S. R. (2023.) *Postulating 'ethnography of enculturation': A high-level overview of various social science research techniques that can be used to study human enculturation processes*, preuzeto s: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4531198 (pristup 8. 9. 2024.)
 13. Matolić, M. (2020.) *Katoličko stanovništvo sela toliške kapelanije za vrijeme 'Dubičkog rata' (1788. – 1791.)*, U Andrić, S, ur. *Scrinia Slavonica*, 20(1). Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, str. 79. – 92., URL: <https://doi.org/10.22586/ss.20.1.14> (pristup 22. 8. 2024.)
 14. Mesić, H. (2019.) *Baštinska kultura u pamćenju grada*. Zagreb: Naklada Ljevak.
 15. Mesić, H. (2022.) *Baština, emocija, identitet*. Zagreb: Naklada Ljevak.
 16. Mesić, M. (2007.) *Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu*, *Nova Croatica*, 1 [31] (1 [51]), 159. – 184, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/174682> (pristup 10. 9. 2024.)
 17. Miličić, fra Z. (2002.) *Kulturno blago samostana*, U Nedić, fra A., ur. *Župa Tolisa 1802. - 2002.*, Tolisa: Franjevački samostan Tolisa, str. 239. – 255.
 18. Oršolić, fra M. (2002.) *Prisutnost Katoličke crkve*, U Nedić, fra A., ur. *Župa Tolisa 1802. - 2002.*, Tolisa: Franjevački samostan Tolisa, str.173. – 239.
 19. Solaković, A. (2020.) *Status i funkcioniranje nematerijalne kulturne baštine u digitalnom okruženju*, Završni diplomski rad, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu. URL: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/19_20/kob/Alma-Solakovic.pdf (pristup 2. 8. 2024.)
 20. Svrtan, Z. (2019.) *Deset zapovijedi digitalizacije po Zoranu S.* *Muzeologija*, (56), 226. – 231., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/238459> (pristup 9. 9. 2024.)
 21. Šošić, T. M. (2014.) *Pojam kulturne baštine – međunarodno pravni pogled*, U: Barić Punda, V., ur. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. god. 51, 4/2014., str. 833. – 860., URL: <https://hrcak.srce.hr/file/190718> (pristup 1. 8. 2024.)

22. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1972.) *Konvencija o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine*, Pariz: UNESCO. URL: <https://mksmtk.gov.ba/file/konvencija-o-zastiti-svjetske-kulturne-i-prirodne-bastine/43> (pristup 2. 8. 2024.)
23. Welsch, R., Vivanco, L. (2015.) *Cultural Anthropology: Asking Questions About Humanity*, New York: Oxford University Press, URL: <https://archive.org/details/culturalanthropo0000wels/page/n3/mode/2up> (pristup 9. 9. 2024.)
24. Williams, R. (1961.) *The Long Revolution*. Broadview press, URL: <https://books.google.mw/books?id=VXhuFKqKtMYC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (pristup 9. 9. 2024.)

Mrežni izvori:

1. amater. *Hrvatski jezični portal*, URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFtiWA%3D%3D (pristup 18. 8. 2024.)
2. Blog *Selo Matići* URL: <https://selomatici.blogspot.com/2018/12/blog-selo-matici.html>
3. Digitalizacija, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/digitalizacija> (pristup 1. 8. 2024.)
4. Herdrich, P. (2024.) *Digitizing Cultural Heritage: Challenges, Opportunities and Best Practices*, URL: <https://www.asor.org/onetoday/2024/05/digitizing-cultural-heritage> (pristup 11. 9. 2024.)
5. Digital Cultural Heritage: Theory and Practice (2024.), URL: <https://www.ifla.org/news/digital-cultural-heritage-theory-and-practice/> (pristup 1. 8. 2024.)
6. Europeana URL: <https://www.europeana.eu/en>
7. Europska komisija (n.d.). *Glavni akteri u području kulturne baštine: međunarodne organizacije*, URL: <https://culture.ec.europa.eu/hr/cultural-heritage/main-actors-on-cultural-heritage/main-actors-on-cultural-heritage-international-organisations> (pristup 9. 9. 2024.)
8. Kultura, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/kultura> (pristup 31. 7. 2024.)

9. Kultura, *Hrvatski jezični portal*, URL: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 31. 7. 2024.)
10. Portal *tolisa.info* URL: https://www.tolisa.info/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1
11. Youtube kanala *Posavina u srcu* URL: <https://www.youtube.com/@posavinausrcumario/videos>

Odluke:

1. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2007.), *Odluka*, Sarajevo: Službeni glasnik BiH. Broj: 06.1-2-215/06-4.
URL: http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/uploads/odluke_srp/Samostan%20Tolisa%20SR%20latinica.pdf (pristup 31. 7. 2024.)
2. Federalno ministarstvo kulture i športa (2023.), *Odluka*, Sarajevo: Broj: 06-11-10-1-3478/23. URL: <https://fmks.gov.ba/wp-content/uploads/2023/07/Transfer-za-institucije-nauke-i-kulture-od-znacaja-za-Bosnu-i-Hercegovinu.pdf> (pristup 31. 7. 2024.)

Neobjavljeni dokumenti:

1. Ugovor između Muzeja Franjevačkog samostana Tolisa *Vrata Bosne* i *The Hill Museum and Manuscript Library*